

"עדיף

כלא

בישראל

מלמות

בדרך"

עדויות העוזבים "מרצון" מישראל לרואנדה

ואוגנדה אשר קיבלו הגנה באירופה

מחקר וכתיבה

ליאור בירגר, שחר שוהם, ליאת בולצמן¹

רקע וייעוץ

שני בר-טוביה

עריכה לשונית

אלעד קינן

עיצוב

מורין גלימר

לירון חומסקי

תודות

ה"מוקד לפליטים ומהגרים" על הסיוע בהוצאתו לאור של דו"ח זה, עמנואל ימאנה, סאאדאלדין איברהים, מוטסים עלי, דוויט דמוז, קבדום מנגיסטו, יוסיף מוחמד, עדי דרורי אברהם, גלעד ליברמן, סיגל קוק אביבי, יעל עגור אורגל, פרופ' תומר ברודי, דר' יוחאי נדן, לנה רוטנברג, גלי שפירא, איריס טוביא, אור קורן, חמוטל סדן, שבא סדן, רייצ'ל לי, יותם גדרון, אדי סער, ארז סגל, גלעד רייך, מישה שנברוט.

תודה מיוחדת לכל המשתתפים במחקר אשר הסכימו לחשוף את פרטיו של המסע הקשה שעברו.

1. ליאור בירגר, דוקטורנטית לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית בירושלים ועמיתה בתכנית "זכויות אדם תחת לחץ" המשותפת לאוניברסיטה העברית ולאוניברסיטה החופשית בברלין.
שחר שוהם, דוקטורנטית ל: AREA AND GLOBAL STUDIES במכון ללימודי אסיה ואפריקה, אוניברסיטת הומבולדט בברלין ומלגאית של קרן הנס בוקלר בגרמניה.
ליאת בולצמן, מאסטרנטית לעבודה סוציאלית וזכויות אדם, באוניברסיטת אליס סולומון בברלין ומלגאית של קרן רוזה לוקסמבורג בגרמניה.

*עורכות המחקר הנן חוקרות עצמאיות, בעלות רקע וניסיון רב שנים של עבודה עם קהילות הפליטים ומבקשי המקלט החיים בישראל במסגרת ארגונים שונים.

תוכן עניינים

4	תקציר
5	רקע: מישראל לרואנדה ואוגנדה – מדיניות העזיבה "מרצון" ותכנית הגירוש בכפייה
8	דוחות קודמים
9	שיטת המחקר
11	ממצאים
12	א. הליך העזיבה "מרצון" מישראל לרואנדה או אוגנדה
13	ב. המסע שעברו המרואיינים מרואנדה ואוגנדה לאירופה והתלאות שעברו בדרך
	רואנדה
15	< מרואנדה לאוגנדה
16	אוגנדה
17	< מאוגנדה לדרום סודן
18	דרום סודן
	< כליאה בדרום סודן
	< מדרום סודן לסודן
20	סודן
	< החזרה כפויה מסודן לאריתראה
21	המסע בסהרה מסודן ללוב
	< מוות בסהרה
23	לוב
25	חציית הים התיכון מלוב לאיטליה
26	ג. חייהם של המרואיינים כיום
	< מצבם הנפשי של המרואיינים
27	< דאגה לחייהם של מי שנותרו בישראל
28	מסקנות
30	אחרית דבר

תקציר

דו"ח מחקר זה מבוסס על ראיונות שנערכו עם פליטים אריתריאים אשר עזבו את ישראל במסגרת תכנית העזיבה "מרצון" לרואנדה ולאוגנדה. שם - בניגוד להבטחות שניתנו להם על ידי מדינת ישראל - לא זכו להגנה ונאלצו לצאת למסע רווי סכנות, שהסתיים באירופה. הרקע לדו"ח היא מדיניות "העזיבה מרצון" והוא עוסק בהשלכותיה על העוזבים. מדיניות זו מופעלת החל מסוף שנת 2013 כלפי מבקשי מקלט אריתריאים וסודנים החיים בישראל, אולם בינואר 2018, זמן קצר לפני מועד פרסומו של דו"ח זה, הודיעה מדינת ישראל על החרפת צעדיה כלפי אוכלוסייה זו, החרפה הכוללת גם כוונה לגרשם בכפייה משטחה למדינה שלישית.

הדו"ח סוקר את ממצאיו של מחקר איכותני שכלל ראיונות עם 19 פליטים אריתריאים אשר עזבו את ישראל בין השנים 2014-2016. 11 ראיונות נערכו בגרמניה ושמונה בהולנד, הארצות בהן חיים כיום המרואיינים, אשר רובם המוחלט קיבל בהן מעמד פליט. ניתוח הראיונות חושף תמונה דומה: הבטחות מדינת ישראל שניתנו, הן בבית המשפט והן בפני העוזבים בנוגע למה שצפוי להם לאחר הגעתם לרואנדה ואוגנדה, לא קוימו. במקום גישה לבקשת מקלט וקבלת אישורי עבודה, לאחר נחיתתם היו נתונים העוזבים במצב מאיים: תעודות המעבר שניתנו להם בישראל, שהיו המסמך המזהה היחיד שבידם, נלקחו מהם. הם הועברו למלון, שנשמר על ידי שומר חמוש, ממנו נאסר עליהם לצאת תחת איומים שונים. לאיש מהם לא ניתנה גישה לבקשת מקלט. כשהם חסרי מסמכים, חשופים למעשי שוד, איומים וכליאה, הם נאלצו להמשיך למסע רווי סכנות במסגרתו חצו את דרום סודן, סודן ולוב, בחיפוש אחר מקלט. בדרך היו חשופים לסחר בבני אדם, לכליאה, לסכנת החזרה בכפייה לאריתריאה, לתנאים קשים של הרעבה, לאלמות, לעבדות במחנות העינויים בלוב ולחצייה מסוכנת של הים התיכון מלוב לאירופה. המרואיינים תארו מסע שסכנת מוות מרחפת מעליו: רבים מהם היו עדים למותם של אנשים בעת חציית מדבר סהרה, במחנות העינויים בלוב או בטביעה בים התיכון. בין המתים היו גם כאלה שעזבו את ישראל "מרצון".

תמונה זו תואמת את ממצאיהם של דו"חות קודמים שנערכו על ידי ארגונים ישראלים ובינלאומיים שאספו עדויות באפריקה וכללו עדויות של עוזבים "מרצון" מישראל. לעדויות אלה הצטרפה לאחרונה הצהרתה של "נציבות האו"ם לפליטים" על אודות עשרות עדויות דומות שהנציבות אספה באיטליה. יחד, מצטברות עדויות אלה לכדי מאות. בכך, חושף הדו"ח שהתמונה המדאיגה ששרטטו קודמיו - לא השתנתה. נוסף על כך, הדו"ח הנוכחי משרטט לראשונה באופן מפורט שלבים נוספים במסעם של העוזבים, עליהם היה ידוע רק מעט עד כה - ובמיוחד מה שעברו המרואיינים בלוב ובעת חציית הים התיכון - עד ההגעה לאירופה.

מסקנות דו"ח זה ברורות: לא רק שההבטחות שניתנו לעוזבים "מרצון" אינן מתקיימות, אלא גם יישומו של "נוהל ההרחקה למדינות שלישיות" הוא בחזקת סכנה ממשית לשלומם הנפשי, לביטחונם ולחיייהם של גברים, נשים וילדים, וכבר גבה את חייהם של מספר לא ידוע של בני אדם. העדויות המובאות בדו"ח זה הן קריאה לעצירתה של מדיניות הגירוש המתוכננת ולהסדרת מעמדם של מבקשי המקלט החיים בישראל.

רקע: ישראל לרואנדה ואוגנדה – מדיניות

העזיבה “מרצון” ותכנית הגירוש בכפייה

מאת: שני בר-טוביה²

בישראל חיים כיום 37,885 גברים ונשים אשר נכנסו אליה דרך גבולה הדרומי ולא דרך מעבר גבול מסודר³. רובם הינם אריתריאים (72%), אשר בורחים מהדיקטטורה בארצם⁴ וסודנים (20%), חלק ניכר מהם מגיעים מחבל דארפור ומאזורים אחרים בסודן שבהם מתבצע מזה כשני עשורים טיהור אתני שמוכר על-ידי חלקים מהקהילה הבין-לאומית כ”רצח עם”. רובם המוחלט הגיעו לישראל בין השנים 2006 ו-2012⁵, אז הושלמה הגדר בגבול עם מצרים. מאז שנת 2013 נכנסו לתחומה של ישראל “מסתננים” ספורים⁶, אולם המדיניות הרשמית נותרה בעינה: “להמאס עליהם את חייהם” עד שיעזבו⁷. זאת, אף על פי שישראל מכירה בכך שאריתריאים וסודנים אינם ברי-החזרה בכפייה למדינות מוצאם⁸. בהתאם למדיניותה של ישראל, אומצו לאורך השנים צעדים שונים, בהם כליאה בכלא “סהרונים” ובמתקן שהייה “חולות”, הימנעות מהסדרת העסקתם ומהסדרת זכויותיהם לבריאות ולרווחה, וכן הטלת סנקציות כלכליות⁹.

בשנת 2013 המאמצים להביא לעזיבתם הוגברו לאחר שהושגו הסדרים (חשאיים) עם שתי “מדינות שלישיות” באפריקה¹⁰ אליהן החלה ישראל להעביר אריתריאים וסודנים בסוף שנת 2013 ותחילת 2014¹¹. תחת הסדר זה, נכון לספטמבר 2017, עזבו את ישראל 3,959 אריתריאים וסודנים¹². עד לאחרונה הוגדרה העזיבה אל שתי מדינות אלה כעזיבה “מרצון”, אם כי לאור מעמדם של העוזבים בישראל מידת חופשיותו של “רצון” זה מוטלת בספק¹³.

2. שני בר-טוביה, דוקטורנטית במחלקה ליחסים בין-לאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים ועמיתה בתכנית “זכויות אדם תחת לחץ” המשותפת לאוניברסיטה העברית ולאוניברסיטה החופשית בברלין.
3. על פי נתוני רשות האוכלוסין וההגירה. ר’ “נתוני זרים בישראל”, אוקטובר 2017. [HTTP://BIT.LY/2Ds7JPU](http://bit.ly/2Ds7JPU).
4. לקריאה על מצב זכויות האדם באריתריאה ר’ למשל את הדו”ח של הוועדה המיוחדת שהוקמה בנושא מטעם האו”ם, שפורסם ביום 8.6.2016. כפי שמפורט בדו”ח, שכותרתו “DETAILED FINDINGS OF THE COMMISSION OF INQUIRY ON HUMAN RIGHTS IN ERITREA”, הוועדה אף מצאה כי המשטר האריתראי אשם בפשעים נגד האנושות. [HTTP://WWW.OHCHR.ORG/DOCUMENTS/HRBODIES/HRCOUNCIL/COIERITREA/A_HRC_32_CRP1_READ-ONLY.PDF](http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoIEritrea/A_HRC_32_CRP1_Read-Only.pdf).
5. ר’ “נתוני זרים בישראל”, אוקטובר 2017. [HTTP://BIT.LY/2Ds7JPU](http://bit.ly/2Ds7JPU).
6. כך מכונים רשמית מי שנכנסו לישראל באופן לא מוסדר דרך גבולה הדרומי עם מצרים.
7. במילים אלו השתמש שר הפנים אלי ישי בראיון לאתר YNET בתאריך 6.8.2012. ראו: [HTTPS://WWW.YNET.CO.IL/ARTICLES/0_7340_L-4269522_00.HTML](https://www.ynet.co.il/Articles/0_7340_L-4269522_00.html). בנוסף פחות חריף אך לא פחות ישיר אמר ראש ועדת הפנים של הכנסת, ח”כ דודי אמסלם, בדיון בוועדתו ביום 21.11.2016: “אנחנו כרגע נמצאים במצב ביניים כזה, שהמדינה... עדיין לא שולחת אותם הביתה כמו שאתה אומר, ובדרך אנחנו מנסים לייצר להם אינסטייב ללכת לבד”. כל דיוני ועדות הכנסת זמינים באתר הכנסת. [HTTP://M.KNESSET.GOV.IL/ACTIVITY/COMMITTEES/PAGES/DEFAULT.ASPX](http://m.knesset.gov.il/Activity/Committees/Pages/Default.aspx).
8. נציגי המדינה הכירו בכך במגוון הזדמנויות לאורך השנים. לעיתים המדיניות, למצער לגבי אזרחי אריתריאה, אף כונתה ע”י נציגי המדינה “הגנה זמנית” או “הגנה קבוצתית”. ר’ דבריו של עו”ד אבי חימי (ר’ הוועדה המייעצת לשר הפנים בענייני פליטים) בוועדת הפנים של הכנסת בתאריך 14.10.2013: “לנגד עינינו עמדה ההחלטה של ממשלת ישראל שהם [אריתריאים] נמצאים במעמד של הגנה זמנית”. להתבטאות יחסית עכשווית לפיה מדיניותה הרשמית של המדינה היא לא להחזיר בכפייה אריתריאים וסודנים ר’ דברי יוסי אדלשטיין (ר’ מנהל אכיפה זרים במשרד הפנים) בוועדה לביקורת המדינה בתאריך 20.3.2017: “אני אומר שאנחנו נוקטים כנגד נתונים מאריתריאה וסודן באי הרחקה ובאי החזרה.”
9. לקריאה נוספת: דו”ח מבקר המדינה בנושא, “זרים שאינם בני-הרחקה מישראל”, דו”ח 164 משנת 2014, [HTTP://BIT.LY/1AbQI2Y](http://bit.ly/1AbQI2Y); ספר בעריכתה של ד”ר טלי קריצמן-אמיר, “לוינסקי פינת אסמרה: היבטים חברתיים ומשפטיים של מדיניות המקלט בישראל”, בהוצאת מכון ון-ליר, 2015. לקריאה נוספת באנגלית ר’ מאמרו של ד”ר רובי ציגלר: “NO ASYLUM FOR ‘INFILTRATORS’: THE LEGAL PREDICAMENT OF ERITREAN AND SUDANESE NATIONALS IN ISRAEL” (2015) 29(2) JOURNAL OF IMMIGRATION, ASYLUM AND NATIONALITY LAW.
10. ר’ דברי שר הפנים גדעון סער בוועדת הפנים של הכנסת 28.8.2013.
11. ישראל עד היום מסרבת לחשוף את זהות המדינות, כמו גם את יתר פרטי ההסדרים עימן, אבל זהותן ידועה לאור עדויות רבות של עוזבים שהגיעו אל רואנדה ואוגנדה בטיסה מישראל. לדיווחים מוקדמים לגבי אוגנדה ר’ כתבה באתר YNET מיום 29.8.2013: [HTTP://WWW.YNETNEWS.COM/ARTICLES/0_7340_L-4424022_00.HTML](http://www.ynetnews.com/articles/0_7340_L-4424022_00.html); ולגבי רואנדה ר’ כתבה ב”הארץ” מיום 4.4.2014: [WWW.HAARETZ.CO.IL/NEWS/EDUCATION/.PREMIUM-1.2288350](http://www.haaretz.co.il/news/education/.premium-1.2288350).
12. לנתון של 2014 ר’ כתב תשובה מטעם המדינה במסגרת בג”צ דסטא ואחרים (8665/14), 27.1.2015, זמין בכתובת [HTTP://BIT.LY/2DFAQB5](http://bit.ly/2DFAQB5). לנתון של 2015 עד 2017 ר’ כתב תשובה מטעם המדינה במסגרת בג”צ אסתר צגני גרסגרה ואחרים (2293/17), 16.11.2017, זמין בכתובת [HTTP://BIT.LY/2GAWIV4](http://bit.ly/2GAWIV4).
13. לפי המשפט הבין-לאומי כדי שעזיבה תיחשב וולונטרית אסור שהיא תיעשה ממקום בו אין לפליט זכויות או גישה למעמד. להנחיות נציבות האו”ם לפליטים (UNHCR) בנושא ר’ את ספר העזר משנת 1996, כך טענה נציבות הפליטים של האו”ם גם באופן ספציפי לגבי העזיבה מרצון מישראל אל מדינות המוצא. ר’ דיווח ב”הארץ” מיום 26.2.2013: [HTTPS://WWW.HAARETZ.CO.IL/NEWS/EDUCATION/1.1937950](https://www.haaretz.co.il/news/education/1.1937950).

עד לשנת 2013 הגישה לקבלת מעמד פליט אינדיבידואלי הייתה חסומה עבור אריתריאים וסודנים, תחת הטיעון שהם ממילא אינם ברי-החזרה¹⁴. בשנת 2013 החלה לכאורה המדינה לאפשר להם גישה אל מערכת המקלט הישראלית, אם כי ללא פרסום נלווה או ידוע של האוכלוסייה הרלוונטית¹⁵. בפועל גישה זו נותרה חסומה, לאור ליקויים חמורים בתפקודה של מערכת המקלט. לאורך השנים דווחו בעיות חמורות בנגישות למשרד (היחיד) של יחידת המקלט בתל-אביב, בעיות אשר הגיעו לשיא בשנתיים האחרונות¹⁶. כך אף דווח לאחרונה על-ידי דיינית בית הדין לעררים אשר יזמה ביקור ספונטני ביחידת המקלט¹⁷. לאחרונה גם נציבות האו"ם לפליטים עמדה על ליקויי מערכת המקלט הישראלית, בפנייה חריפה וחריגה לבית המשפט. בפנייתה טענה הנציבות שהאריתריאים והסודנים זכאים להגנה בין-לאומית, שאי אפשר להניח שמי שלא הגיש בקשת מקלט אינו זכאי לה ושמערכת המקלט בישראל למן הקמתה בשנת 2009 ועד היום אינה נגישה, יעילה או הוגנת¹⁸. מאז 2013, מי שהצליחו להגיש בקשה ולא נדחו על הסף¹⁹, על פי רוב לא קיבלו תשובה או שקיבלו תשובה שלילית. עשרה אריתריאים וסודני אחד בלבד הוכרו כפליטים עד היום, כלומר פחות מאחד²⁰. לשם ההשוואה, בשנת 2016, 91.4% מהאריתריאים שהגישו בקשות מקלט באירופה הוכרו כפליטים²¹.

באפריל 2015 הגתה הממשלה תכנית חדשה להגברת עזיבתם של האריתריאים והסודנים והודיעה שכל מי שיסרב לעזוב מרצון למדינה שלישית יכלא בכלא "סהרונים" ללא הגבלת זמן. היועץ המשפטי לממשלה הציב ששה תנאים ליישום מדיניות זו ובעיקר שבמדינות היעד לא תישקף סכנה לחייהם ולחירותם של המגורשים, וכן שהמגורשים יזכו ל"חיים בכבוד" ולפחות ל"אופק שהייה ואפשרות לעבוד ולהתפרנס"²². במסגרת ההליכים המשפטיים שהתקיימו בבית המשפט בין קיץ 2015 ועד קיץ 2017 (ונגעו רק לרואנדה), הבטיחה המדינה כי הוכנסו שינויים ושיפורים בהסדר. בין היתר, הובטח כי הפיקוח על ההסדר ושמירת הקשר עם המגורשים ישופרו וכי תעודת המעבר תישאר בידיהם לאחר נחיתתם²³. באוגוסט 2017 בית המשפט העליון קבע שכל עוד ההסדר מוגדר כהסדר ל"עזיבה מרצון" לא ניתן לכלוא אדם כדי לכפות עליו להסכים²⁴. עם זאת, בית המשפט קבע שלא הוכח כי רואנדה (בלי לנקוב בשמה המפורש, לאור חשאיות ההסכמים) אינה מדינה בטוחה עבור העוזבים או שההסכמים (אליהם נחשפו השופטים אך לא העותרים) אינם מקוימים. זאת למרות עשרות עדויות ותצהירים של עוזבים "מרצון" שנמסרו לבית המשפט. מספר עניינים שעלו מן העדויות גרמו לבית המשפט לחוסר נחת, אך הוא הסתפק בהבעת תקווה שהבטחותיה של המדינה לתיקון בעיות ימומשו ושהפיקוח על ההסדר ועל גורל המגורשים ישופר²⁵.

לאחרונה הודיעה הממשלה על כוונתה להביא לעזיבתם של אריתריאים וסודנים גם ללא הסכמתם, כלומר זניחת 'עלה התאנה' לפיו הם עוזבים מרצון. ראש הממשלה הודיע שהשיג הסכם חדש עם מדינת יעד באפריקה²⁶. שרת החוץ של רואנדה הכירה בכך שמתנהלים מגעים בין רואנדה לישראל בנושא, אם כי אמרה שההסכם טרם נחתם ולא הכירה בכך שיכלול גם גירוש בכפייה²⁷. בתקשורת נטען

14. מדיניות זו הוסברה פעמים רבות על-ידי מקבלי החלטות שונים וסוכמה במילותיו הברורות של השופט פוגלמן, בפסקה 15 לפסק דינו בעניין אספן (ע"מ 8908/11), 17.7.2012: "בהתאם למדיניות הנוהגת ביחס לאזרחי אריתריאה, אפילו היה המערער מגיש בקשת מקלט... זו לא הייתה נבחנת". גם לאחר שלכאורה נפתחה בשנת 2013 האפשרות להגיש בקשת מקלט עבור סודנים ואריתריאים, שר הפנים גזען סער הודה בוועדת הפנים של הכנסת (בתאריך 2.12.2013) שבקשותיהם של מי שהם ברי-גירוש מתועדפות (ולכן בקשות של סודנים ואריתריאים אינן מתועדפות).

15. בית הדין לעררים, ערר (ת"א) 16-1279, 6.11.2016.

16. ר' למשל דיווח ב"הארץ" מיום 21.4.2017: [HTTP://WWW.HAARETZ.CO.IL/NEWS/LAW/1.4037056](http://www.haaretz.co.il/news/law/1.4037056). הבעיות החמורות בגישה ליחידת המקלט הביאו להגשת עתירה לבג"ץ אשר עודנה תלויה ועומדת (בג"צ 7501/17 המוקד לפליטים ולמהגרים נ' שר הפנים).

17. בית הדין לעררים, ערר (ת"א) 17-4881, 21.12.2017, [HTTP://BIT.LY/2N2S4J6](http://bit.ly/2n2S4j6).

18. UNHCR'S POSITION ON THE STATUS OF ERITREAN AND SUDANESE NATIONALS DEFINED AS 'INFILTRATORS' BY ISRAEL, NOVEMBER 2017, AVAILABLE AT: [HTTP://WWW.REFWORLD.ORG/DOCID/5A5889584.HTML](http://www.refworld.org/docid/5a5889584.html)

19. למדיניות הדחיות על הסף בשל "שהיה בהגשה" ר' את החלטת בית הדין לעררים, אשר אסר על המשך יישומה. בית הדין לעררים, ערר (ת"א) 16-1279, 6.11.2016.

20. הנתונים מופיעים בפנייתה של נציבות הפליטים לביהמ"ש (הערה 18 לעיל), כמו גם בדברי יועמ"ש רשות האוכלוסין וההגירה בוועדת הפנים מיום 29.11.2017.

21. להצגה אינטראקטיבית וברורה של הנתונים, שפורסמה על ידי מכון המחקר "MIGRATION POLICY INSTITUTE" ר': ASYLUM RECOGNITION RATES IN THE EU/EFTA BY COUNTRY, 2008-2016, [HTTP://BIT.LY/2N53OET](http://bit.ly/2N53OET).

22. מכתבה של דינה זילבר, המשנה היועץ המשפטי לממשלה, אל עו"ד ענת בן-דור ועו"ד אלעד כהנא, מיום 2.4.2015. זמין בכתובת [HTTP://BIT.LY/2N1X0FI](http://bit.ly/2N1X0FI).

23. צגטה נ' שר הפנים ואחרים (ע"מ 8101/15), 28.8.2017, פסקה 58 לפסק דינה של הנשיאה (דאז) נאור.

24. צגטה נ' שר הפנים ואחרים (ע"מ 8101/15), 28.8.2017.

25. צגטה נ' שר הפנים ואחרים (ע"מ 8101/15), 28.8.2017, ר' בעיקר, אבל לא רק, פסקאות 57 עד 74 לפסק הדין.

26. ר' כתבה באתר YNET מיום 19.11.2017: [HTTP://WWW.YNET.CO.IL/ARTICLES/0,7340,L-5044896,00.HTML](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5044896,00.html)

27. ר' כתבה ב"הארץ" מיום 23.11.2017: [HTTPS://WWW.HAARETZ.COM/ISRAEL-NEWS/1.824660](https://www.haaretz.com/israel-news/1.824660)

כי רואנדה תקבל מישראל 5,000 דולר עבור כל מגורש²⁸. נציבות האו"ם לפליטים הביעה (באופן חריג ובניגוד למנהגה) דאגה מתכנית זו בשתי הודעות נפרדות²⁹.

במקביל להכרזות אלו ננקטו צעדים שונים לקראת יישום תכנית הגירוש בכפייה. הממשלה יזמה חקיקה שמאריכה את הפעלת מתקן חולות בשלושה חודשים בלבד וכרכה בין סגירת המתקן לבין תחילת הגירוש³⁰. משרד הפנים הגביר את הלחצים לעזיבה “מרצון”³¹ ובמקביל פרסם ב-1.1.2018 “נוהל הרחקה למדינות השלישיות”. לפי הנוהל “החל מיום 1.2.2018, מסתנן ממדינת אריתריאה או סודן אשר ... מצא ממונה ביקורת הגבולות כי הוא נופל בגדר האוכלוסייה המיועדת ליישום נהל זה ... יקבל הודעה בכתב ... לפיה עליו לצאת מישראל תוך 60 יום”³². נראה כי הנוהל החדש מרחיק לכת אף בהשוואה למתווה של אפריל 2015 אשר נגדו הוגשה העתירה. כך למשל הוא אינו מחריג מגדרו מי שהגישו או יגישו בקשות למקלט אחרי 1.1.18, בניגוד לדרישת היועץ המשפטי לממשלה מאפריל 2015 ובניגוד לחוק הבין-לאומי. לאחר פרסום הנוהל, שמציין הסכמים עם “שתי מדינות אפריקאיות”, וההודעות על הכוונה להתחיל בגירוש בחודשים הקרובים, מיהרו גורמים בכירים באוגנדה ורואנדה להכחיש את קיומם של הסכמים עם ישראל³³.

תכנית הגירוש החדשה מעלה ספקות כבדים מבחינה משפטית ומוסרית. ספקות אלה מתחזקים לנוכח העדויות אשר מובאות בדו"ח זה.

28. ר' באותה כתבה, הערה 27 לעיל.

29. הודעת הנציבות מיום 17.11.2017: [HTTP://BIT.LY/2ZF62QT](http://bit.ly/2ZF62QT); UNHCR CONCERNED OVER ISRAEL'S REFUGEE RELOCATION PROPOSALS, [HTTP://BIT.LY/2ZF62QT](http://bit.ly/2ZF62QT); הודעת הנציבות מיום 9.1.2018: [HTTP://BIT.LY/2RXRQO1](http://bit.ly/2RXRQO1); UNHCR APPEALS TO ISRAEL OVER FORCED RELOCATIONS POLICY, [HTTP://BIT.LY/2RXRQO1](http://bit.ly/2RXRQO1).

30. ר' כתבה באתר YNET מיום 12.12.2017: [HTTPS://WWW.YNET.CO.IL/ARTICLES/0,7340,L-5055616,00.HTML](https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5055616,00.html).

31. ביום 1.1.2018 הוציא משרד הפנים עלון בארבע שפות, שכותרתו “מסלול מיוחד ליציאה מרצון של מסתננים מישראל”. העלון פרסם באינטרנט ובלשכות משרד הפנים הרלוונטיות וזמין בכתובת: [HTTPS://WWW.GOV.IL/HE/DEPARTMENTS/NEWS/VOLUNTARY_RETURN_OPERATION](https://www.gov.il/he/departments/news/voluntary_return_operation).

32. רשות האוכלוסין וההגירה, נהל הרחקה למדינות השלישיות (נוהל 0.9.0005), 1.1.2018: [HTTPS://WWW.GOV.IL/BLOBFOLDER/1.1.2018, KFI SHINER MNUSS HAKISHUR, BANGLIT HEMELK METUAR BPSHUTOT K'GIRUSH \(DEPORTATION\)](https://www.gov.il/BlobFolder/policy/third_country_deportation_procedure/he/10.9.0005.pdf).

33. ר' כתבה באתר APNEWS, ינואר 2018: [HTTPS://APNEWS.COM/76D7129FD8EC483BA970F8394C8D2E51](https://apnews.com/76d7129fd8ec483ba970f8394c8d2e51); וכתבה באתר YNET, ינואר 2018: [HTTPS://WWW.YNET.CO.IL/ARTICLES/0,7340,L-5075056,00.HTML](https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5075056,00.html).

דוחות קודמים

העדויות המובאות בדו"ח זה מצטרפות לעדויות שהוצגו בדו"חות קודמים. דו"חות אלה התבססו על עשרות עדויות של מבקשי מקלט אריתריאים וסודנים שעזבו "מרצון" את ישראל בשנים 2015-2014, ומרביתן נאספו באפריקה. שניים מהם התפרסמו על ידי ארגונים ישראלים: דו"ח של "המוקד לפליטים ולמהגרים" ו"א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים", שראה אור בפברואר 2015 וכלל את עדויותיהם של 24 פליטים שעזבו את ישראל במהלך שנת 2014 לרואנדה ואוגנדה, מצא ליקויים חמורים בהליך העזיבה "מרצון", כולל זיוף מסמכי נסיעה על ידי לפחות אחד מעובדי רשות האוכלוסין וההגירה. הדו"ח גרס גם כי רואנדה ואוגנדה אינן מספקות לעוזבים אליהן את ההגנה להם זכאים על פי החוק הבין-לאומי, וכי נגזר עליהם להמשיך במסע רב סכנות בחיפוש אחר מקלט בטוח³⁴. דו"ח נוסף של "המוקד לפליטים ומהגרים", שהתפרסם זמן לא רב לאחר מכן, בנובמבר 2015, כלל תשעה תצהירים של מי שעזבו לרואנדה ואוגנדה. הדו"ח חשף את העדר מנגנון הפיקוח על ביטחונם של העוזבים את ישראל, דיווח על החרמת מסמכי הנסיעה ברואנדה, וכן על כליאה, הברחה ושווד בדרך לאוגנדה³⁵. תמונה דומה עלתה מתוך 17 עדויות שאספה פרופ' גליה צבר במסגרת מחקר שערכה ברואנדה ואוגנדה בשנת 2015³⁶. אל עדויות אלה מצטרפים 22 ראיונות שערך הארגון הבין-לאומי IRRI בספטמבר 2015³⁷. הארגון אסף עדויות בקרב מבקשי מקלט אריתריאים וסודנים שעזבו את ישראל במהלך השנים 2015-2014, ושרטט תמונה דומה של העדר הגנה ושל חשיפה למצבים מסכנים ברואנדה ובאוגנדה. לדו"חות אלה התווספה בינואר 2018 הצהרה יוצאת דופן של "נציבות האו"ם לפליטים"³⁸. לדברי הנציבות, בין נובמבר 2015 לדצמבר 2017 נאספו על ידם 80 עדויות של מבקשי מקלט אריתריאים שעזבו את ישראל ל"מדינות שליטות באפריקה" (אשר את שמן לא ציינו במפורש). בהצהרה, שאורכה עמוד אחד, נטען כי המצב אליו נקלעו העוזבים לאחר הגעתם למדינות אלה היה שונה בתכלית ממה שציפו לו, כי העוזבים חשו לא בטוחים, בין היתר כיוון שגורמים מקומיים ידעו שהם נושאים על גופם כסף מזומן. המרואיינים סיפרו שחשו שלא הייתה להם ברירה אלא לצאת למסע מסוכן שכלל את דרום סודן, סודן ולוב. חלקם דיווחו על מוות של שותפים למסע, ורבים מהם היו חשופים לכליאה, להתעללות ועינויים אחרים, לפני שחצו את התיב הימי המסוכן לעבר איטליה.

הממצאים אשר יוצגו בדו"ח זה עולים בקנה אחד עם ממצאי הדו"חות וההצהרות שקדמו לו. הם חושפים תמונה דומה של ליקויים וסכנות המצפות לעוזבים את ישראל. בכך, הם מחזקים את הטענות על אודות הכשלים החמורים של מדינות זו והשלכותיה על העוזבים "מרצון" ועל מי שצפויים להיות מגורשים מישראל. בין היתר, כולל דו"ח זה את עדויותיהם של פליטים שעזבו את ישראל בשנת 2016. בכך הוא חושף כי התמונה המדאיגה ששרטטו קודמיו - לא השתנתה. לבסוף, דו"ח זה משרטט בפירוט, לראשונה, שלבים נוספים במסעם של העוזבים, עליהם היה ידוע רק מעט עד כה - ובמיוחד מה שעברו בלוב ובעת חציית הים התיכון - עד ההגעה לאירופה. בעשותו כך הוא מאפשר להשלים את התמונה שאותה חשפו עדויות קודמות.

34. ראו: "באין רצון חופשי", דו"ח של "המוקד לפליטים ומהגרים" ו"א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים", פברואר 2015: [HTTP://HOTLINE.ORG.IL/WP-CONTENT/UPLOADS/2015/03/FINAL-REPORT-9.3.15.PDF](http://hotline.org.il/wp-content/uploads/2015/03/FINAL-REPORT-9.3.15.PDF)

35. ראו: "אופק שהייה בטוח", דו"ח של "המוקד לפליטים ומהגרים", נובמבר 2015:

[HTTP://HOTLINE.ORG.IL/WP-CONTENT/UPLOADS/2015/11/FINAL-REPORT-291115-NEW-NEW.PDF](http://hotline.org.il/wp-content/uploads/2015/11/FINAL-REPORT-291115-NEW-NEW.PDF)

36. ראו: חוות דעתה של פרופ' גליה צבר כפי שמופיעה בעתירתם של הארגונים נגד הסדר גירוש בכפייה למדינות שליטות, אפריל 2015: [HTTP://HOTLINE.ORG.IL/WP-CONTENT/UPLOADS/2015/04/PETITIONAGAINSTFORCIBLEUGANDARWANDA.PDF](http://hotline.org.il/wp-content/uploads/2015/04/PETITIONAGAINSTFORCIBLEUGANDARWANDA.PDF)

37. ראו: "I WAS LEFT WITH NOTHING" דו"ח של הארגון (IRRI) "INTERNATIONAL REFUGEE RIGHTS INITIATIVE", ספטמבר 2015: [HTTP://REFUGEE-RIGHTS.ORG/WP-CONTENT/UPLOADS/2017/11/IWASLEFTWITHNOTHING.PDF](http://refugee-rights.org/wp-content/uploads/2017/11/IWASLEFTWITHNOTHING.PDF)

38. ראו: הצהרתה של נציבות האו"ם לפליטים, ינואר 2018: [HTTP://WWW.UNHCR.ORG/NEWS/BRIEFING/2018/1/5A548E064/](http://www.unhcr.org/news/briefing/2018/1/5A548E064/) [UNHCR-APPEALS-ISRAEL-FORCED-RELOCATIONS-POLICY.HTML](http://unhcr.org/appeals-israel-forced-relocations-policy.html)

שיטת המחקר

מטרתו של מחקר איכותני זה היא לתאר את תהליך עזיבתם של פליטים אריתריאים שחיו בישראל ועזבו “מרצון” לרואנדה ולאוגנדה, את שעבר עליהם במדינות אלה לאחר נחיתתם ואת התלאות שחוו בכל מדינה שאותה חצו עד הגעתם לאירופה. גיוס המרואיינים נעשה באמצעות **דגימת כדור שלג**. החוקרות אשר התגוררו בתקופת עריכת המחקר בברלין, קיבלו פניות באמצעות הטלפון והרשתות החברתיות, מפליטים אשר עזבו “מרצון” את ישראל והגיעו לאירופה. מרואיינים נוספים גויסו בעזרת קשריהם של ארגונים ופעילים חברתיים, בישראל ובעולם. משתתפים בקבוצת המרואיינים הראשונית הפנו את החוקרות לחברים ולמכרים שעזבו את ישראל והגיעו אף הם לאירופה, ואלה הפנו אותן למכרים נוספים, וכך הלאה.

19 ראיונות נערכו בין החודשים יולי 2017 – דצמבר 2017, בערים שונות ברחבי גרמניה והולנד, בהן חיים המרואיינים: 11 בגרמניה, 1 – 8 בהולנד. 16 ראיונות נערכו פנים אל פנים, בבית קפה או בבית המרואייני, ושלושה ראיונות נערכו בטלפון. כל ראיון נמשך בין שעה לשעתיים. לרוב, התקיימו הראיונות כחלק מפגישה ארוכה יותר, שכללה שיחת הכרות בלתי פורמלית. עם מרבית המרואיינים נוצר קשר אשר נשמר גם לאחר סיום הראיונות.

הראיונות נערכו באמצעות שאלון מובנה, שכלל פרטים דמוגרפיים, שאלות אשר התמקדו בפרטי עזיבתם של המרואיינים את ישראל, במה שהתרחש עם נחיתתם ברואנדה או אוגנדה, וכן במאורעות שחוו בכל אחת מהמדינות שאותן חצו עד להגעתם לאירופה. העובדה שהמרואיינים חיו בגרמניה ובהולנד בין מספר חודשים לכמה שנים בעת עריכת הראיון, וכולם חוץ משניים, שממתינים לתשובה בעניינם, קיבלו בהן מעמד פליט, אפשרה גישה לסיפור המסע המלא שעברו, הן מבחינה טכנית והן מבחינה רגשית: מבחינה טכנית, הגישה אליהם ואל סיפוריהם במדינות בהן נחתו ובמדינות בהם עברו לאחר מכן, הנה מוגבלת ולעתים בלתי אפשרית. מבחינה רגשית, העובדה שעבור מרביתם ההגעה לאירופה משמעה הגעה למקום מבטחים, הכולל מעמד והגנה, היוותה “קרקע בטוחה” לחשיפת סיפוריהם. ניכר כי המרואיינים חשו בנוח בעת הראיונות, וכי היה חשוב להם להעיד, בין היתר מתוך תחושת אחריות לחבריהם שנתונים תחת איום דומה ומתוך הצגת מסר ברור כי הם רוצים למנוע מאחרים לעבור את המסע הקשה שהם עברו. הראיונות התקיימו תוך הקפדה על כללי האתיקה המחקרית, תוך הגנה על כבודם ופרטיותם של המרואיינים. מתוקף זאת, הם יוצגו בדו”ח זה תחת שמות בדויים.

כל הראיונות נערכו בשפה העברית, מלבד ראיון אחד שנערך באנגלית. מרבית המרואיינים ביקשו לדבר בעברית, וחלקם אף הביעו התרגשות מלדבר בשפה זו לאחר תקופה ארוכה שבה הדבר לא התאפשר להם. חלקם ציינו שהם חוששים לשכוח אותה. עובדה זו איננה רק טכנית, אלא מספרת דבר מה משמעותי על אודות המרואיינים: הם חיו שנים רבות בישראל, רכשו את השפה העברית, ומטבע הדברים נוצר להם קשר אליה. עם זאת, העובדה שעברית איננה שפת האם של המרואיינים, באה לידי ביטוי ברמת השפה בראיונות שיוצגו בפרק הממצאים. הראיונות נותחו בשיטה של ניתוח תוכן תמטי באמצעות תוכנת ניתוח הנתונים MAXQDA.

פרטיהם הדמוגרפיים של המרואיינים: נערכו 19 ראיונות עם גברים אריתריאים. המרואיינים הגיעו לישראל בין השנים 2008 ל-2012, כאשר מרביתם הגיעו ב-2010 ו-2011. הם עזבו את ישראל בין השנים 2014 ל-2016. משך שהייה הממוצע של המרואיינים בישראל הוא חמש שנים. כולם עזבו “מרצון” לרואנדה, מלבד אחד שעזב לאוגנדה. חמישה מבין המרואיינים עזבו את ישראל אחרי פברואר 2016³⁹, מתוכם 4 לרואנדה, ואחד לאוגנדה. 16 מבין המרואיינים קיבלו מעמד פליט במדינות האירופאיות אליהם הגיעו: 8 מהם בהולנד (מעמד המוענק לחמש שנים), ו-8 בגרמניה (מעמד המוענק לשלוש שנים). שלושה מרואיינים אחרים החיים בגרמניה נמצאים בעיצומו של הליך בדיקת בקשת המקלט שלהם וממתינים לתשובה.

39. בתאריך זה נתנה המדינה לבית המשפט התחייבויות לשיפור הליך העזיבה, שכללו בין היתר הבטחה להשארת עותק של מסמך שהייה של העוזבים לאחר נחיתתם וכן מעקב טלפוני אחר מצבם. ר’ הערת שוליים מספר 32 לעיל.

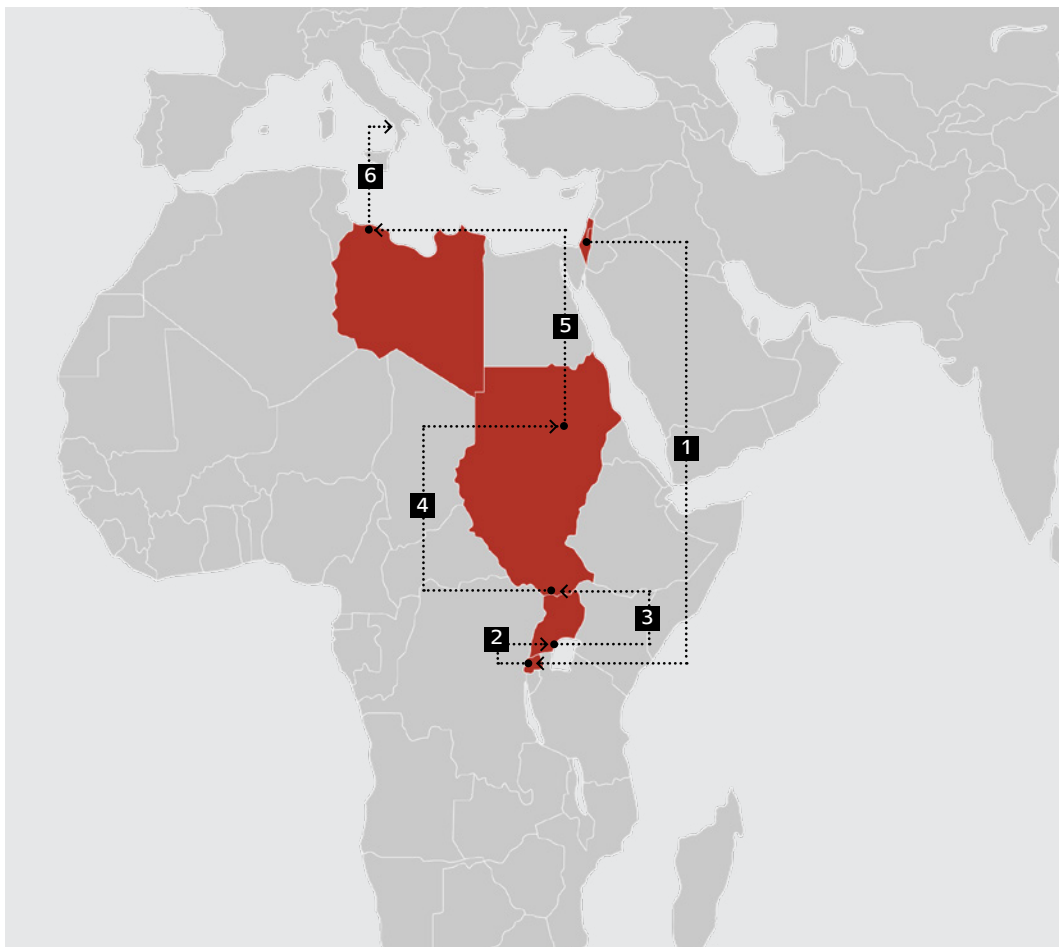
שם (בדוי)	תאריך הגעה לישראל	תאריך עזיבה את ישראל	יעד העזיבה	מקום מגורים נוכחי	מעמד נוכחי בגרמניה/הולנד*
צגאיי	2010	דצמבר 2014	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
טספאלם	2010	יוני 2015	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
גברמריים	2010	יוני 2015	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
הפטום	2007	מרץ 2015	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
יוהנס	2010	יוני 2015	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
היילה	2009	יוני 2015	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
דניאל	2009	מרץ 2016	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
ג'וני	2010	יוני 2015	רואנדה	הולנד	מעמד פליט
גבריאל	2010	אוקטובר 2015	רואנדה	גרמניה	מעמד פליט
סמסון	2012	אפריל 2016	רואנדה	גרמניה	מעמד פליט
קידנה	2008	יוני 2014	רואנדה	גרמניה	מעמד פליט
קיפלום	2010	אפריל 2016	רואנדה	גרמניה	בקשתו למקלט נמצאת בבחינה
דוויט	2010	דצמבר 2015	רואנדה	גרמניה	בקשתו למקלט נמצאת בבחינה
עמנואל	2011	אפריל 2016	רואנדה	גרמניה	מעמד פליט
טספאיי	2011	דצמבר 2015	רואנדה	גרמניה	בקשתו למקלט נמצאת בבחינה
ארון	2010	אוגוסט 2015	רואנדה	גרמניה	מעמד פליט
אסיאס	2010	דצמבר 2015	רואנדה	גרמניה	מעמד פליט
אברהם	2010	דצמבר 2015	רואנדה	גרמניה	מעמד פליט
ברהנה	2011	אפריל 2016	אוגנדה	גרמניה	מעמד פליט

* "מעמד פליט" - הכוונה למעמד שהוענק למרואיינים לאחר שבקשת המקלט הפרטנית שהגישו נבחנה על ידי רשויות המדינה האירופית אליה הגיעו. בגרמניה הוא מוענק בשלב ראשוני למשך 3 שנים ובהולנד למשך 5 שנים. "בקשתו לקלט נמצאת בבחינה" - הכוונה היא שמרואיין זה הגיש בקשת מקלט פרטנית לרשויות המדינה האירופית אליה הגיע ובקשתו נמצאת בהליכי בחינה.

תמצאים

הצגת הממצאים תיעשה בשלושה תתי פרקים: ראשית, יתואר הליך עזיבתם "מרצון" של המרוויינים מישראל לרואנדה או אוגנדה. לאחר מכן, יוצג בסדר כרונולוגי המסע שאותו עברו מרגע נחיתתם ברואנדה או אוגנדה, ומשם דרך המעבר בדרום סודן, סודן, לוב וחציית הים התיכון, עד הגעתם לאירופה. בכל מדינה שבה עברו המרוויינים, יתוארו הסכנות ותלאות הדרך עליהם דיווחו והקשיים במציאת הגנה ומקלט בטוח. לבסוף, יוצגו חייהם של המרוויינים כיום, כפי שעלו מן הראיונות: תיאור חייהם באירופה, מצבם הנפשי והדאגה לחבריהם שנותרו בישראל.

< מסעם של המרוויינים שעזבו מישראל לרואנדה ואוגנדה והגיעו לאירופה



< 4 מדרום סודן לסודן
 < 5 מסודן ללוב
 < 6 מלוב לאירופה

< 1 מישראל לרואנדה
 < 2 מרואנדה לאוגנדה
 < 3 מאוגנדה לדרום סודן

א. הליך העזיבה “מרצון” מישראל לרואנדה או אוגנדה⁴⁰

התיאור של אופן עזיבתם את ישראל חזר על עצמו בדברי המרואיינים: מרביתם סיפרו שכאשר הלכו לחדש את אשרת השהייה הזמנית שלהם במשרד הפנים, קיבלו הודעה לפיה האשרה תחודש למשך חודש אחד בלבד או פחות, שבסופו ניצבות בפניהם שתי אפשרויות: כליאה במתקן השהייה “חולות” או עזיבה ל”מדינה שלישית”. המרואיינים תארו לחץ שהופעל עליהם לעזוב אשר כלל לא פעם הבטחות בנוגע למה שמצפה להם באותה מדינה. מרביתם סיפרו כי לא קיבלו כל מידע בנוגע למה שצפוי להם ברואנדה או אוגנדה לאחר נחיתתם. חלקם קיבלו הבטחות כלליות שכללו בין היתר גישה לבקשת מקלט וקבלת אישורי עבודה. מרגע שהסכימו לעזוב הופעל עליהם לחץ לצאת מהארץ מהר ככל הניתן, תוך מספר ימים או שבוע. מרביתם לא הספיקו לקבל פיצויים ממקומות העבודה שבהם עבדו במשך שנים, או להיפרד כראוי מחברים ובני משפחה. כך למשל סיפרו טספאלם, ברהנה והיילה:

“הייתי בישראל חמש שנים, עבדתי בשווארמה [...] [במשרד הפנים] אמרו לי או שתלך לרואנדה או שתישאר פה בכלא בחולות. הם אמרו שעדיף ברואנדה”. (טספאלם)

“נגמר[ה] הוויזה, אז [במשרד הפנים] אמרו ‘לא יתנו לך עבודה... בלי עבודה אתם יודעים איזה חיים... זה קשה’. רציתי ללכת, הכי טוב לי לחזור לאריתריאה... אני אוהב את המדינה שלי [...] אבל אי אפשר לחזור... בגלל שיש לנו דיקטטור באריתריאה, הראש ממשלה שלנו הכי מסוכן בעולם”. (ברהנה)

“[משרד הפנים] אמרו ‘אתה לא יכול להישאר פה’ [...] אתה יכול לגור ברואנדה [...] הממשלה בישראל נותנים להם... הרבה כסף שאתה יכול לגור שמה [...] נתנו דף... אבל... כתוב בעברית אני לא מבין... וחתמתי, בגלל שלא ידעתי איך זה, אני חושב שזה טוב [...]]. אחרי רבע שעה הוא מתקשר אליי... [עוד] שבוע אתה הולך... בגלל זה לא ביקשתי פיצויים לא ביקשתי את המשכורת שלי, הכול עזבתי... [אמרתי] ‘יש לי הרבה דברים שאני צריך לסדר’, הם אמרו לי ‘לא אין לך זמן, אתה הולך’. (היילה)

כל המרואיינים הגיעו לשדה התעופה, שם קיבלו תעודת מעבר ו-3,500 דולר במזומן מנציג המדינה ועלו על מטוס.

40. השאלה בנוגע למידת ה”רצון” הקיימת בתהליך העזיבה נדונה בהרחבה בעבר, בין היתר בדו”ח “באין רצון חופשי” של “המוקד לפליטים ומהגרים” וארגון “א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים” בהסתמך על עדויות של מבקשי מקלט פירט הדו”ח את מערך הלחצים המופעל על העוזבים “מרצון” הכולל כליאה ממושכת בכלא סהרונים ובמתקן חולות, מניעת מעמד, מניעת אישורי עבודה, דרישה לחדש רישיונות בתדירות גבוהה ויחס מבזה מצד הרשויות. לקריאה נוספת: [HTTP://HOTLINE_ORG.IL/PUBLICATION/WITHOUTFREEWILL](http://HOTLINE_ORG.IL/PUBLICATION/WITHOUTFREEWILL)

41. הכוונה לטופס החתימה על עזיבה “מרצון”.

ב. המסע שעברו המרואיינים מרואנדה ואוגנדה לאירופה והתלאות שעברו בדרך

רואנדה: “זה היה ההפך... לא מצאנו כלום”

18 מתוך 19 המרואיינים עזבו מישראל לרואנדה. מתיאוריהם על אודות מה שהתרחש מרגע נחיתתם ברואנדה, עלה סיפור דומה: מיד עם נחיתת המטוס אדם חיכה להם בשדה התעופה, וחלקם תארו שלא הועברו דרך ביקורת הדרכונים אלא דרך תור צדדי. אותו אדם הורה להם להיכנס לרכב ולקח אותם למה שהם תיארו כמלון. הוא הורה להם להישאר בחדריהם ולא לצאת מהם. כל המרואיינים מלבד אחד העידו כי תעודת המעבר שהוענקה להם בישראל, אשר הייתה תקפה לימים ספורים בלבד אך הייתה מסמך הזיהוי היחיד שלגופם, נלקחה מהם. כך סיפרו גם מי שעזבו את ישראל באמצע 2016. דניאל היה היחיד מבין המרואיינים אשר עותק מתעודת המעבר נותר בידו. כך למשל תיאר זאת אסיאס:

“נחתתי ברואנדה, ירדנו מהמטוס [...] מישהו שעובד בשדה תעופה לקחו לנו את כל המסמכים, שאלנו אותם למה? הם ענו שייתנו לנו משהו אחר [...] אבל הם לא נתנו לנו שום מסמכים [...] אחרי שאתה יוצא מישראל אף אחד לא יודע מי אתה [...] שמו אותנו בכלא שהם קראו לו מלון, שומר שמר עלינו שלא נצא [...] אבל מדינת ישראל אומרת שאתם יכולים לקבל מסמכים ולקבל מקלט ושיהיו לך חיים טובים, כמו חלום”.

סמסון תאר את מה שקרה לאחר נחיתתם בשדה התעופה:

“באים [עם] אוטו קטן לא מדברים, לא אומרים תשתו מים [...] את התיק שלנו זורקים לאוטו ‘יאללה יאללה’ לא מדברים [...] עולים על אוטו סגרו אותנו... איפה אנחנו? לא יודע [...] יש שם בית קטן כמו הוטל, זה לא הוטל [...] במיטה של אחד ישנים שני אנשים”.

מרואיין נוסף, קידנה, ביקש שיחזירו לו את המסמכים שנלקחו ממנו, אך סורב:

“הבחור הזה של ה- [...] הוא אמר [...] [ש]הוא לוקח [את המסמך] מהאנשים שבאים ומחזיר ל-IMMIGRATION של ישראל, אם הוא מחזיר להם את ה- ‘PASSPORT’ הזה הוא מקבל כסף”.

כל המרואיינים העידו כי שהו במלון במשך ימים ספורים בלבד לפני שהוברחו לאוגנדה. על המלון שמר אדם חמוש בנשק. חלק מן המרואיינים אף העידו כי נדרשו לשלם מאות דולרים עבור שהותם בו. היו מי שסיפרו שהטלפונים שהיו לגופם נלקחו מהם. מהעדויות עלו תיאורים של פחד, לחץ ותחושת חוסר ביטחון. חלקם הדגישו את העובדה שלא היו מעולם ברואנדה – שאינם מכירים את המדינה, לא מדברים את שפת המקום ואין להם כל קשר לאנשים החיים בה או דרך להתמצא בה לבדם. צגאיי, למשל, תיאר כי האדם שליווה אותם למלון איים עליו ועל חבריו שאם יצאו החוצה ייתפסו על ידי המשטרה ויישלחו חזרה לאריתריאה. לכולם הובהר שאינם יכולים להישאר במלון ושעליהם לעזוב את רואנדה. כך למשל סיפר אסיאס:

“אחרי שלושה ימים אותו אדם [שאסף אותנו מהשדה] בא אמר לנו ‘אתם חייבים ללכת לאוגנדה’ [...] הוא אמר לנו שאנחנו צריכים להתארגן ושהוא ייקח אותנו לאוגנדה, שאלתי איפה המסמכים שלנו ולמה אנחנו צריכים לעזוב? הוא ענה שאנחנו חייבים [...]. לא תכננתי לעבור לעוד מדינה נוספת [...] עזבתי את המדינה שלי כשהייתי נער ואני עייף מלעבור ממדינה למדינה [...] [אבל] עד שלא הגעתי ל[מקום] שקט [...] אני חייב ללכת... אם זה לא אפשרי במדינה הזאת, אם זה לא טוב בשבילי, [אני] חייב לחפש דרך אחרת”.

לאור הלחץ שהופעל עליהם לעזוב את רואנדה, הדגישו כל המרוויינים שלא התאפשר להם לבקש מקלט במדינה, שלא קיבלו מאיש מידע על האפשרות הזו וכן שאינם מכירים אף פליט שעזב “מרצון” את ישראל ונשאר ברואנדה. הפטום אף ציין את החשש הכבד לפנות לרשויות ברואנדה ללא מסמך מזהה, שמא אלה יחזירו אותו בכפייה לאריתריאה. ואילו קיפלום ויוהנס ספרו:

“איפה UNHCR, RSD? אני שאלתי אותו... ‘אין לנו ברואנדה’, אמר לי. ‘אתם [יכולים ללכת] לאוגנדה, לקניה... פה אין CAMP⁴²’, אמר לנו”. (קיפלום)

“מה שאומרים בישראל זה שיש לכם UN שם ואתם יכולים לבקש [מקלט], אבל אין מה שאומרים”. (יוהנס)

דוויט סיפר כיצד נמנעה ממנו גישה לנציבות האו"ם לפליטים:

“[אמרנו] אנחנו רוצים ללכת ל-UNHCR [...] והם אומרים לנו ‘לא לא לא, אתם יש לכם אישור של שלושה ימים [...] אם אתם לא עברתם למדינה אחרת] אנחנו מחזירים [אתכם] למדינה שלכם [...] אנחנו מפחדים [...] [אמרנו] ‘אוקיי אנחנו רוצים לעבור לאוגנדה, אבל איך?’, ‘אתם משלמים 150 דולר ואתם עוברים’”.

טספאיי תאר כיצד כבר ברואנדה נלקח ממנו כל הכסף שמדינת ישראל נתנה לו עם עזיבתו:

“בחיים לא ראיתי כמו מדינה זאת, בחיים. אנחנו בשעה ארבע ברואנדה בלילה, אנחנו באים [...] ולוקחים אותנו, שלושה אנשים [...] נכנסנו בתוך האוטו... אחרי זה [...] אומרים ‘תביא לנו כסף’, אנחנו אמרנו ‘על מה?’ [...] אין לך מה לעשות, נתתי להם 3,500 [דולר], הכול! בגלל שהיה בתיק, הכול! [...] אחרי זה אני דיברתי עם אח שלי [בישראל] [...] הוא לא מאמין לי גם, ‘מה אתה אומר ככה? אי אפשר אתה הולך לאחד מדינה ולוקחים לך 3,500 [...] אבל הוא צודק שהוא לא מבין, [בסוף] הוא שלח לי 1,000 דולר”.

תיאורים של חרדה קשה מהמחשבה לשהות ברואנדה ללא מסמך מזהה או אישור שהייה חזרו באופן ברור אצל כל המרוויינים. קידנה, לדוגמה, תאר תחושות קשות לאור הישארותו ללא מסמך מזהה:

“היינו מפחדים [...] אין לנו כלום אין לנו דף אין לנו תעודת זהות [...] היה קשה, בלי שום דבר אתה לא יכול להסתובב... אם אנחנו יוצאים כאילו [מהמלון]... אין מי שייקח אחריות עלינו... אנחנו לא מכירים, אין לנו INFORMATION [...] מה שסיפרו לנו בחולות זה היה משהו אחר אחר שהגענו [...] זה היה ההפך [...] לא מצאנו כלום”.

בנוסף לכך, איש מהמרוויינים לא קיבל שיחת טלפון מהרשויות הישראליות לאחר עזיבתו. במקרים בודדים נלקח מהם מספר הטלפון שלהם על ידי רשות ההגירה או של חבריהם שנותרו בארץ - אולם לא נוצר עמם קשר לאחר עזיבתם את ישראל. טספאיי אף סיפר כי לאור המצוקה אליה נקלע ברואנדה, ניסה להתקשר ביוזמתו למספר הטלפון שקיבל מעובד רשות האוכלוסין וההגירה טרם עזיבתו את ישראל, אך לא הצליח ליצור קשר עם הרשויות.

כפי שאפשר לראות מן העדויות, ההבטחות שקיבלו העוזבים טרם יציאתם מישראל וכן ההבטחות שניתנו על ידי המדינה בבית המשפט, לא קוימו. בהעדר הגנה, ותחת לחץ ואיומים, נאלצו המרוויינים להמשיך הלאה למסע רצוף סכנות בחיפוש אחר מקלט. כך תארו זאת יוהנס וקידנה:

“אמרו לנו שברואנדה ניפגש עם משרד ההגירה... אתם תקבלו מה שאתם רוצים, ואתם גם יכולים להישאר ברואנדה, יש לכם שם את כל הדברים... אבל איך שירדנו מה-AIRPORT שולחים [אותנו] לאוגנדה”. (יוהנס)

“אומרים יש ברואנדה כאילו מבקשים מקלט... איפה יש? באמת אם זה היה מבקשים מקלט IMMIGRATION- היו יכולים לקחת אותנו ישר [לבקש] מקלט... [אז במקום זה] הם אומרים לנו שאנחנו נלך ממדינת רואנדה? הם אומרים לנו גם [ש]יש לנו רק שלושה ימים אישור שאנחנו נשאר ברואנדה [ו]אחרי זה אנחנו... חייבים לעזוב את המדינה... למה הם מספרים דבר כזה, למה הם משקרים?”. (קידנה)

◀ מרואנדה לאוגנדה

כאמור, אף אחד מבין 18 המרואיינים שנחתו ברואנדה, לא נשאר בה מעבר לימים ספורים שבהם שהה במלון. מעדויותיהם מצטיירת בבירור פעולתה של רשת של הברחה וסחר, אשר מתחילה באותם גורמים שאספו אותם בשדה התעופה ברואנדה, ממשיכה במבריחים שגבו מאות דולרים עבור חצייה בלתי חוקית של הגבול עם אוגנדה, וסופה בגורמים בתוך באוגנדה עצמה. כך תאר צגאיי:

“הוא מקבל אותנו, זה שלקח אותנו מהשדה תעופה, הוא הביא לנו מישהו אחר [ואמר] ‘חבר’ שלי יודע איך לקחת אתכם לקמפלה”.

וקידנה הוסיף:

“הבחור הזה עובד מהאימיגריישן [...] הוא לקח אותנו עד הגבול של אוגנדה, אחרי זה הוא גם התקשר לבחור שהוא מכיר באוגנדה שיקבל אותנו, שייקח אותנו ל[תוך] אוגנדה. הלכנו עד הגבול באוטו, אחרי הגבול עברנו ברגל שלא יתפסו אותנו”.

הדרך שבין רואנדה ואוגנדה נמשכה בין מספר ימים לשבועיים. חציית הגבול תוארה כרצופת סכנות. ספאיי, לדוגמה, סיפר כי שילם 300 דולר והלך במשך שבועיים ברגל כדי להגיע לאוגנדה, בלי מים ואוכל. חלק מהמרואיינים נשדדו בדרך מכל הכסף שהיה לרשותם. ואילו גבריאל סיפר:

“אחרי אולי שלוש שעות הגענו לאיזה חיילים [...] הם באו עם רובה, סגרו לנו את העיניים ואמרו לנו לחזור אחורה [...] הם בדקו מה יש לנו [...] לקחו מה שמצאו [...] לי למשל היה 3,500 [דולר] מישראל ו-1,200 דולר מהכיס שלי [...] הם אמרו שהם מהממשלה של אוגנדה”.

“הלכנו לאוגנדה שילמנו [כל] אחד 500 [דולר]...כמה שעות הלכנו [...] [פגשנו] אוגנדים [...] אמרו לנו תשלמו כסף. ‘בשביל מה? אנחנו שילמנו 500’, אמרו לנו ‘אנחנו לא יודעים] מאיפה באת’ [...] אם אנחנו אומרים לא, [הם] להגיד למשטרה ‘אלה] באים מישראל’ אבל אנחנו... מפחדים. אז שילמנו. מתי מביא להם את ה - 3,000 [דולר] הכול מרואנדה [ל]אוגנדה, הכול נגמר [...]”. (סמסון)

אוגנדה: “המשטרה תופסים אותך ולא אומרים לך [אתם יכולים] מבקשים מקלט, הם רוצים רק כסף”.

ברהנה הוא היחיד מקרב המרוויינים אשר עזב “מרצון” מישראל לאוגנדה. גם מסיפורו עולה הפער החד שבין ההבטחות שניתנו בישראל לבין המציאות אליה נקלע. כמו מרוויינים אחרים, גם הוא לא קיבל עם צאתו מישראל מספר טלפון שאליו יוכל להתקשר. ברהנה סיפר כי משדה התעופה נלקח לבית מלון, שם חיכה לאדם שסיביר לו כיצד יוכל לבקש מקלט, אך איש לא הגיע. הוא גם סיפר שנדרש לשלם 700 דולר כדי לעבור מהמלון אל בירת אוגנדה:

“אמרו לנו בישראל ‘מקבלים אותכם, יש אנשים עובדים איתנו... מחכים לכם שם’ [...] אבל הפוך הכול [...] הלכנו נכנסו לאיזה מקום [...] אז אמרו ‘מחר בבוקר אנחנו באים ולוקחים אותכם... אתם רוצים לצאת [מ]המקום הזה?.. כל אחד ישלם 700 דולר [...] ניקח אותך לקמפלה’,⁴³ אני אומר בשביל מה אני ישלם? [אמרו] ‘אם אתם לא משלמים אתם תישארו כאן במקום הזה’... ברהנה שילם סכום זה ויצא לקמפלה, אך מיד עם הגעתו נעצר על ידי המשטרה: “תפסו אותנו הפוליס [...]... בגלל שלא היה לנו תעודת זהות”.

שאר המרוויינים, אשר חצו מרואנדה לאוגנדה, תארו סכנות שונות שנקלעו אליהן עם הגעתם. רבים מהם נכלאו כבר בגבול או מיד לאחר חצייתו, כיוון שהיו ללא כל מסמך מזהה. הדרך היחידה לצאת מהמעצר הייתה תשלום דמי שוחד גבוהים. הפטום, לדוגמה, נכלא למשך שישה ימים:

“הייתה משטרה בדרך ומישהו אמר להם שאנחנו באים מרואנדה ושאינו לנו פספורט. ואז היינו בכלא, אין אור בכלל. כל אחד היה צריך לשלם 600 דולר לאחד הבכירים של המשטרה”.

בנוסף לכליאה, תארו המרוויינים מעשי שוד שהותירו אותם מחוסרי כל. כך סיפר דוויט:

“[באוגנדה] לוקחים לנו להוטל [...] שלושה אנשים [שאלו] ‘אתם רוצים לראות את המדינה הזו?’ , אנחנו אומרים ‘כן בסדר’, הם לוקחים אותנו על אופנוע [...] מחוץ [לעיר] [...] ואחד מוציא... גדולה סכין אומרים תביא... כסף אם לא אנחנו הורגים [אותך] [...] הם לוקחים את כל מה שהיה לנו [...] 3,500 דולר [...] בגדים, טלפון הכול לוקחים [...] ואנחנו לא יודעים מה לעשות אין לנו פתק”, אם אנחנו הולכים למשטרה, אנחנו מפחדים”.

מהראיונות עלה שהעובדה כי העוזבים הגיעו מישראל הפכה אותם לפגיעים אף יותר ולחשופים לשוד, איומים וסחיטת כסף. כך למשל סיפר אסיאס על מה שהתרחש באוגנדה:

“אם אנשים חושבים שבאנו מישראל הם חושבים שיש לך הרבה כסף, כל אחד מנסה לגנוב ולשדוד אותך”.

מצב זה של פגיעות מוגברת לאור העובדה שהיו מי שידעו כי הגיעו מישראל, ליווה אותם לאורך כל המסע. תיאורים דומים חזרו על עצמם גם כשתארו את מה שהתרחש במדינות אחרות, כפי שאפשר לראות בהמשך פרק הממצאים.

מלבד חוויות קשות של שוד וכליאה, תארו המרוויינים העדר גישה למערכת המקלט גם באוגנדה. כך, למשל, סיפר קידנה:

“באוגנדה [...] המשטרה תופסים אותך ולא אומרים לך [אתם יכולים] מבקשים מקלט, הם רוצים רק כסף. הם יודעים אנחנו באנו מישראל [...] מי מספר להם? לא יודע אבל הם יודעים. הם לא רוצים גם שאנחנו... מבקשים מקלט”.

43. בירת אוגנדה.

44. הכוונה למסמך מזהה.

◀ מאוגנדה לדרום סודן

לאחר פרקי זמן שונים, כל המרואיינים שהגיעו מרואנדה, וכך גם ברהנה, המשיכו לדרום סודן. חלקם נפלו לידיהם של סוחרים בבני אדם אשר מכרו אותם. טספאיי, למשל, סיפר כיצד הוא שילם למבריח 700 דולר, כדי לחצות מאוגנדה לדרום סודן, ואותו מבריח מכר אותו לידי מבריח אחר, ונעלם:

“שילמנו לו, הוא אמר ‘אני לוקח אותכם באוטו שלי’ [לדרום סודן] [...] הוא לקח אותנו לאנשים אחרים, בכסף [...] הוא הלך [...] [אנחנו שאלנו] איפה [הוא]?, [אמרו] ‘אנחנו לא מכירים אותו... תביא כסף’ אומרים [...] איך אנחנו נשלם? אנחנו שילמנו 700 [דולר]... מאיפה אני אביא לכם? [...] [הם] זורקים אותי לרצפה... לקחו אותי ככה מפה, ידיים שלי, יצא לי דם, נתנו לי מכות... ככה עם סכין”.

כפי שאפשר לראות מתיאורי המרואיינים, גם חציית הגבול שבין אוגנדה לדרום סודן, נעשתה על ידי רשת של מבריחים. גבריאל תאר את הקשיים שכללה חציית הגבול:

“זה היה קשה מדי [...] כל הדרך בלי מים בלי שום דבר [...] אני לא יודע, אני לא רוצה לחזור על זה. זה היה ממש קשה [...] היינו ברכב כמעט שלושה ימים... עם עצים וכבשים, התחבאנו למעלה [...] זה היה רכב ארוך, מכוסה למעלה, בשביל החיות [...] לא ידענו את הדרך, בגלל שאין לנו שום נייר, מישהו מהכוחות של אוגנדה אני חושב כמו מבריח כזה [...] קיבל אותנו בגבול מהמבריחים... שילמנו להם 2,000 דולר כדי לחצות”.

ואילו אסיאס תאר ביזה ואלימות:

“סוחרי בני אדם, אמרו לנו שייקחו אותנו לדרום סודאן ושעלינו לשלם, בגבול הם לקחו את כל הכסף ונטשו אותנו [...] מישהו מהצבא ועוד שני אזרחים באו אלינו וביקשו לראות את המסמכים שלנו, אך אין לנו מסמכים... אז הם אמרו שעלינו ללכת אתם לכלא, אמרנו... שאנחנו לא פושעים... הם ביקשו כסף [...] לקחו את כל הכסף שהיה לנו [...] [אח"כ] שוב תפסו אותנו, אני לא יודע איך מגלים כל פעם שאנחנו באנו מישראל, מי מספר להם? [...] חיפשו עלינו שוב... לקחו אותנו למעין יער כזה [...] ואמרו לנו לשלם [...] והרביצו לנו, לא היה לנו, והם אמרו שייקחו אותנו לכלא”.

דרום סודן: “יורים ולוקחים כסף”

ההגעה לג'ובה (בירת דרום סודן) והשהות בה, תוארה על ידי כל המרואיינים כמסוכנת ביותר. פחד להסתובב בשעות הערב ברחוב, מעשי שוד תכופים ואלימות, חזרו בדבריהם. דוויט וג'וני סיפרו:

“נכנסנו לג'ובה, היה מסוכן... האנשים... חושבים כל האריתריאים [...] יש [להם] כסף [...] תופסים אותך 'ג'יב [תביא] כסף... אתה הולך חצי שעה אתה משלם כסף... אם את תאמיני או לא תאמיני לי... רק בג'ובה [שילמתי] 2,500 דולר על זה”. (דוויט)

“נכנסנו [...] לקחו לנו [ה]כל... גם מרביצים, 'מאיפה אתם? אריתריאים? למה אתם באתם לפה?' מרביצים. אם אנחנו אומרים להם שהיינו בישראל זה ממש קשה... רק 'תביאו, תביאו את הכסף'... מסוכן מאוד”. (ג'וני)

סכנה נוספת שתוארה היא הקשר של נציגי ממשל דרום סודאנים עם רשויות הממשל האריתריאי, דבר שהיה עלול להוות סכנה ממשית לחיי העוזבים:

“[ב]ג'ובה, החברים... בגבול גם תפסו אותנו... לא הייתי אתם... אני יש לי מזל [...] אני אוהב לשתות קפה, הלכתי לשתות קפה... פתאום באו משטרה לקחו אותם... אומרים להם שיתקשרו ל-EMBASSY של אריתריאה... [אמרו להם ש] אם לא מתקשרים ל-EMBASSY של אריתריאה - לא משחררים אותם”. (קידנה)

◀ כליאה בדרום סודן

חלק מן המרואיינים תיארו כליאה לפרקי זמן של שבועות עד חודשים בכלא ממשלתי בדרום סודן, עקב היותם מחוסרי מסמכים. עבור חלקם, לא הייתה זו הכליאה הראשונה ולא האחרונה. ג'וני, לדוגמה, נכלא באוגנדה למשך שבוע, לאחר מכן בדרום סודן למשך שבועיים, ובהמשך הדרך בסודן למשך עשרה ימים. רק תשלום שוחד איפשר את היציאה לחופשי. ארון תיאר סיפור דומה:

“נכנסתי בכלא, בג'ובה [ל]חודש... [...] כל הכסף שלי [שקיבלתי מישראל] לוקח[ת] [ה] משטרה... [הכלא בג'ובה] הכי מסוכן, אין לך אוכל [...] אין לך מיטה, בגדים, הכול אין [...] כמה ימים אתה נשאר עד שמגיע אלייך הכסף, אם אין לך כסף אין לך פספורט אתה נשאר... [בסוף] חבר שלי [נ] גם אחות שלי [...] בארץ בישראל... הם שולח[ים] לי כסף”.

◀ מדרום סודן לסודן

מדרום סודן המשיכו המרואיינים לסודן. הדרך ארכה בין שבועיים לשלושה, ותוארה על ידי רבים כחציית גבול מסוכנת ביותר. מרביתם נאלצו לשלם עבור הדרך 1,000 דולר למבריחים. הם צעדו ברגל. הפחד להיתפס על ידי שוטרים ליווה כל צעד. טספאיי סיפר שקיבל בקבוק מים קטן אחד ליום ולא אכל במשך שבועיים. אחרים סיפרו שאכלו אחת ליומיים. הדרך תוארה כרצופת שודדים, בה רבים מתו. כך למשל סיפר גבריאלי:

“זו הדרך הכי גרועה במסע שלנו... הדרך מלאה גנבים... רק רוצים את הכסף שלנו [...] הם לא יודעים אם אתה בן אדם או חיה [...] כל הזמן אתה צריך לשלם. אם לא הם הורגים אותך, מרביצים לך, זורקים אותך לחול [...] הרבה אנשים מתו ככה, אנשים שהיו בישראל איתנו ועדיין לא [יודעים] אם הם בחיים”.

איום נוסף שליווה את הדרך הוא איום ההחזרה בכפייה לאריתריאה, כפי שתיאר סמסון:

“הייתי שבוע שם [בג'ובה], הייתי משתגע, ראש שלי אין לו הפסקה... חיפשתי דרך [...] אין לי נייר אין לי כלום בגלל זה אני הולך בדרך [של] גנבים... בדרך היו גנבים בלילה עשו [משמיע קולות ירייה] ירדנו מאוטו... 'תביאו כסף או אנחנו נהרוג אתכם או אנחנו [נחזיר] אתכם לאריתראה' אני מפחד על אריתריאה... פחדתי [...] הבאתי להם טלפון שלי, הבאתי כסף”.

גם ברהנה תיאר תנאי מסע קשים ביותר. הוא ניצל בזכות תשלום כסף לסוחר שהבריא אותו:

“דרך ג'ובה לסודן הכי הכי מסוכן בעולם [...] יום אחד אתה אוכל ויום אחרי אתה לא אוכל... לא נותן לישון [...] אנשים תופסים אותנו [...] יש להם אקדח... אמרו 'לאן אתם הולכים?' , [אמרנו] 'אנחנו הולכים לסודן', היה לנו גם את הקבלן⁴⁵ איתנו... אז הקבלן שלנו... לקח את הכסף כדי לתת להם [...] אחרי 15 ימים... נכנסנו לסודן, אלוהים שמר אותנו תודה לאל”.

סודן: “(בכלא) מי שמשלם יצא, מי שלא – יחזירו אותו לאריתריאה”

לאחר מסע ארוך רצוף סכנות חיים הגיעו המרואיינים לסודן. עם ההגעה לחרטום, הבירה, רבים נכלאו לפרקי זמן שונים. גם בסודן, הדרך להשתחרר מהכלא הייתה תשלום שוחד. ג'וני, למשל, נכלא למשך עשרה ימים. סמסון, שנכלא למשך שבוע, תאר כיצד נתפס:

“באתי לחרטום הייתי... בכלא, בגלל מה? [...] משטרה ראו אותי, באים באוטובוס כולם מחפשים נייר, פספורט... אין לי... היינו חמש אנשים באנו מישראל... ואנחנו אין לנו כלום, כל האנשים יש [להם] פספורט”.

סמסון המשיך ותיאר את תנאי הכליאה, את מצבו הנפשי הקשה ואת הפחד מהחזרה כפויה לאריתריאה:

“לקח[ו] אותנו בלילה לכלא... סוגרים אותנו... UNDER...⁴⁶ [היה] חם חם חם... אחר כך דיברתי [לעצמי] [...] חשבתי על כל החיים שלי... 'מי שלא ישלם אנחנו נחזיר אותו לאריתריאה' אומרים [...] מי שמשלם יצא מכלא מי שלא משלם יחזירו אותו לאריתריאה [...] אם אני חוזר לאריתריאה מה אני אגיד לך? יהרגו אותי, בגלל זה... אני בוכה בוכה הרבה זמן, הייתי כמו משוגע”.

◀ החזרה כפויה מסודן לאריתריאה

הפחד מהחזרה כפויה מסודן לאריתריאה חזר בדבריהם של מרואיינים רבים. פחד זה היה בין הגורמים שדחפו אותם להמשיך הלאה ללוב. קיפלום, לדוגמה, שנכלא גם הוא בסודן, סיפר:

“בחרטום תפס[ה] אותי משטרה, 'מאיפה אתם?'... אסור להגיד שבאנו מישראל כי אחרת ירביצו לנו מכות [...] שאל - 'יש לכם ויזה?', 'לא, אין לנו' [...] לקח אותי לכלא. אמר 'אתם לחזור למדינה שלך, לאריתריאה' [...] חבר שלי היה בישראל והחזירו אותו מסודן לאריתריאה ביחד עם האישה שלו [...] . אז מה לעשות? החלטתי שאני הולך ללוב”.

בנוסף לחשש כי יחזירו אותם מהכלא הסודני לאריתריאה, סיפרו המרואיינים שנציגים של השירות החשאי של אריתריאה מסתובבים בחופשיות בסודן. כך סיפרו למשל דוויט וקידנה:

“בסודן... הייתי מפחד [...] יש שם בסודן עובדים [אריתריאים] [...] אם הם יודעים ש[אתה] בסודן, אם הם יודעים שעזב[ת] את הצבא של אריתריאה, הם רוצים לתפוס [אותך] [...]. זה אנשים את חושבת זה חבר שלך... אבל כולם עובדים ב - SECURITY [של אריתריאה] [...] אם חזרתי למדינה שלי מה מחכה לי אני יודע [...] אם תופסים אותי... יכולים [להרוג אותי]. (דוויט)

“בחרטום [יש] אוטו, כמו CIA של אריתריאה... הם [...] מסתובבים [...] [אם] תופסים אותך הם יכלו לשלוח אותך לאריתריאה [...] מהפחד הזה לא היינו כאילו חופשי מסתובבים. הרבה זמן היינו נשארים בבית [...] לא היינו יוצאים” (קידנה)

סמסון סיפר כיצד ביד המקרה ניצל מהחזרה כפויה לאריתריאה, בניגוד לארבעה מחבריו שהוחזרו וגורלם אינו ידוע:

“יצאנו [מהכלא בסודן], [היו] לא רגועים [ה]חברים שלי [...] [אמרן]: 'נלך לליביה, לא טוב [ב] סודן... עוד משטרה יהרגו אותנו... בגלל אין לנו DOCUMENT' [...] אמרתי להם 'תרגעו, [ה] ראש שלי לא טוב, הייתי [ב]כלא עכשיו, לא יכול ללכת', אמרו: 'לא, לא, סמסון אנחנו הולכים'. אמרתי להם 'אני יושב פה, קצת'. [הם] הולכים, ארבע [ה] אנשים [...] [נ]מחזירים אותם בדרך... לאריתריאה [...] עכשיו איפה הם? לא יודע [...] [אולי] ימותו באריתריאה [...] אחרי זה לא ישנתי בכלל בכלל [...] הייתי מפחד, הייתי חודש שמה בחרטום [...] [ה]ראש שלי כל היום לא ישן כל היום חושב על [ה]חיים, מה אני אעשה? אחר כך הלכתי [ל]ליביה”.

המסע בסהרה מסודן ללוב: “זרקנו את המתים לרצפה”, “בלילה זה בא לנו בראש שלנו, זה חוזר”

מסודן המשיכו המרואיינים, במסע שארך פרקי זמן שונים, דרך מדבר הסהרה ללוב. בשלב זה של סיפוריהם, היה ניכר כי רבים מהמרואיינים התקשו לדבר. משפטים כמו: “קשה לי לדבר על זה”, ו-“אני לא רוצה לזכור” חזרו על עצמם. הם סיפרו שמרבית הדרך נעשתה ברכבי טויוטה קטנים, כשכל רכב הועמס בכשלושים אנשים. כשהם נתונים בידיהם של המבריחים, להם שילמו אלפי דולרים, נמנעו מהם צרכים בסיסיים והם חוו אלימות וסכנת מוות. רבים מהמרואיינים תיארו תאונות דרכים קשות, שבחלקם גם הם נפצעו ולא קיבלו סיוע או טיפול רפואי. כך למשל סיפר קיפלום:

“האנשים שלקחו אותנו ללוב נתנו מכות, תעלו לאוטו, יאללה צ'יק צ'ק. תרדו מהאוטו צ'יק צ'ק [...] האוטו [התחפר] באדמה ולא הצליח לצאת. אמרו לנו, תורידו הכול מהאוטו... תדחפו את האוטו. דחפנו”.

וטספאי הוסיף:

“אם מישהו [רוצה] ל[עשות] פיפי - אומר[ים] 'לא' [...] אנחנו חולים, הם אומרים 'מה אכפת לנו אינשאללה תמותו'...מה אכפת להם”.

חלק מהמרואיינים שילמו רק עבור חציית הסהרה, בעוד אחרים סיפרו ששילמו למבריח בסודן עבור הדרך עד לאיטליה. כך למשל סיפר עמנואל:

“5,500 דולר [שילמתי] מסודן לאיטליה, הכול משלם ביחד [...] [בסהרה] הדרך באוטו [...] קשה קשה מאוד. אני לא יכול לדבר על זה בעברית, קשה לי לדבר על זה... הרבה אנשים נפל[ו] [...] [נשאר] [נ]ו שלוש[ה] שבועות... באיזה מקום, אני לא יודע, בסהרה [...] הוא אמר לנו הסמסר⁴⁷ 'תחכו, תחכו'”.

קידנה נפל מהרכב ונפצע קשה ברגליו. הוא סיפר שהצליח ללכת לאחר מכן רק בעזרת חבריו. סמסון סיפר שבמהלך הנסיעה בסהרה נפל מהרכב, שבר את שתי ידיו וניצל ממוות רק בזכות חבריו:

“נפלתי [מהרכב] [...] שברתי ידיים שלי [...] אומרים 'מת מת מת' [...] לא שמעתי [ו] בגלל [שהפה שלי] סגור לא יכולתי לדבר, אמרו... 'יאללה יאללה, [ת]זרקו אותו'. אבל יש לי חברים [...] ככה שפכו [ע]לי מים, זרקו אותי עוד פעם לאוטו”.

טספאי העיד גם על מעשי אונס שביצעו המבריחים בנשים:

“בנות, הוא לוקח אותה, לוקח אותה לסקס, אם [אתה] אומר 'לא' הוא הורג אותך, הוא יביא לך גם סכין, אי אפשר לדבר... אין לך מה לעשות”.

◀ מוות בסהרה

החום הקופח, העדר מים ומזון, תנאי הנסיעה והיחס האלים מצד המבריחים, גבו את חייהם של רבים בסהרה. חלק מן המרואיינים הכירו חברים ובני משפחה שמתו בדרך, מרואיינים אחרים היו עדים למוות במו עיניהם. חלקם העידו שהתאפשר להם לקבור את המתים, אחרים סיפרו שהרכב פשוט המשיך לנסוע, מותיר את הגופות כפי שהן. כך, לדוגמה, העידו ברהנה, טספאי וקיפלום:

"הדרך לליביה... מסוכן, הכי מסוכן [...] אין לי מה להגיד [...] נפלו לנו [מהאוטו] כמה אנשים בסהרה [...] ועזבנו אותם והלכנו [...]. היינו יותר מ-20 שבאו מישראל איתנו [...] [מי]שמתו בדרך אני יודע... אני לא רוצה להגיד את השם [...] אחד שאני מכיר, חבר שלנו שנפל, הוא לא שותה, לא נותנים לך לאכול... אחרי זה זהו, הוא מת". (ברהנה)

"שניים היו חולים [...] אחרי שמת[ו] [...] אנחנו אומרים 'אנשים מתים', [הם אמרו] 'מה אכפת לנו?!'... 'אינשאללה אתם גם תמותו'... אחר כך זרקנו [את המתים] לרצפה, זהו, אפילו לא נתנו שמירה, באימא שלי". (טספאיו)

"מדבר. אין מים. מאוד מאוד חם... נגמר לנו האוכל. אחד בחורה ואחד בחור מתו. יש הרבה שמש... בגלל זה אנשים מתים [...] קברנו אותם [...] בדרך [...] אני לא רוצה לזכור את זה. קשה לחשוב על זה... בלילה זה בא לנו בראש שלנו, זה חוזר... זה מעיר אותי, מה שאני ראיתי [...] אני לא רוצה לזכור את זה [...] אני רוצה לסגור את הדלת הזאת". (קיפלום)

לוב: “כמו סיני”, “בלוב בן אדם הוא לא בן אדם”, “ראיתי אנשים – לא ידעתי אם הם מתים או לא”

בתום מסע רצוף סכנות בסהרה, הגיעו המרואיינים ללוב⁴⁸. סוחרי בני האדם להם שילמו הובילו אותם למחנות, שחלקם תוארו כמחסנים גדולים בהם כלואים יחד בצפיפות מאות אנשים. שם היו כלואים המרואיינים במשך כמה חודשים. מי שהצליח לשלם לסוחרים סכום כסף גבוה הגיע לכלא גדול יותר. מי שלא – נכלא בצפיפות איומה. מה שהתרחש במחנות אלה כלל תיאורים קשים ביותר של מקרי אונס, אלימות יום-יומית, מניעת מזון ומים, מחלות והעדר טיפול רפואי, עבדות (אנשים אשר הוכרחו לעבוד בכפייה וללא תשלום) וכן מקרי מוות רבים. לא פעם, מלבד הכסף ששילמו למבריחים טרם הגעתם ללוב, אולצו המרואיינים לשלם דמי כופר נוספים כדי לצאת בחיים מהמחנה. לעתים אחרי ששילמו ויצאו נתפסו שוב, ואולצו לשלם כופר נוסף. כאשר תיארו זאת, חלק מהמרואיינים נזכרו במחנות העינויים בסיני, בהם נכלאו בדרכם לישראל⁴⁹. כך למשל סיפר ג'וני:

“כל הזמן אתה חולה, כל הזמן אתה רעב, כל הזמן חום, כל הזמן מגרד [...] אם יש לך מזל פעם אחד ביום אתה אוכל [...] [מקום] סגור כל הזמן אין אור [...] היינו גם בסיני, ראינו גם... הכול, בסיני... אחר כך גם הגענו לליביה, אותו דבר.”

בדומה לתיאורים של מה שהתרחש בסהרה, גם הסיפורים של המרואיינים על מה שהתרחש בלוב לוו לא פעם בעצירה, בקול רועד, בדמעות ובקושי לדבר⁵⁰. לעתים היה נדמה כי “אין מילים לתאר את זה”, כפי שביטא זאת אסיאס. ובכל זאת, מצאו המרואיינים דרך לתאר את הזוועות שהתרחשו:

“סוגרים אותנו במקום שלהם, כמו כלא [...] אם אתה משלם הרבה כסף... זה גדול. אם אתה לא משלם, זה קטן, הרבה אנשים ביחד [...] אולי 200, 400... ביחד [...] מגרד הרבה כל הגוף [...] אין מים... אין מקלחת [...] הייתי שם שלושה חודשים [...] כאלה שאין להם כסף לשלם, נשארים שם הרבה זמן. ראיתי אנשים [לא ידעתי אם] הם מתים או לא מתים [...] היו חולים מאוד. אדם אחד מת. אנשים בוכים כל היום, [אמרו לנו] שקט! [...] כל יום מכות [...] איזה חיים.” (קיפלום)

“הרבה מכות... בראש שלנו [...] [היינו] חודש בלי כלום, בלי מים, בלי אוכל [...] בכלא של המשטרה [...] 200 אנשים [...] אין אור... הכול ככה שחור [...] אמרו 'לא תשלם לי - אנשים פה מתים...' [ל]תקשר [ל]אבא שלך, אמא שלך [...] תגיד [ל]אבא 'אני מת'. ככה אמרו [...] אחר כך אנחנו בחוץ [הוא] אומר תשלם לי עוד פעם [...] שילמנו 5,000 דולר. ואז אחר כך עוד פעם 1,400 [דולר] עוד פעם [לאותו בן אדם]”. (אברהם)

“אתה סגור בפנים [...] אוכלים וישנים שם, 800 אנשים בחדר קטן [...] הכול מלוכלך, כולם חולים, בנים, בנות. אני לא יכול לדבר על זה [...] מרביצים, [עושה] עבודה בלי כלום [...] מאיימים, הורגים בשקט”. (דניאל)

“אם יש אנשים חדשים יש אוכל, אם אין אנשים אין אוכל. שירותים אחד לכל ה-600 איש... אין חשמל [...] יש מכות, יש אנשים מתים [...] אין בית חולים אין כלום. היו שם גם נשים וילדים”. (הפטום)

“יש אונס... יש הרבה דברים. אני לא רוצה לספר כאילו על זה... היינו חודשיים שמה [...] כל יום הם באים הם מרביצים לנו, הם כאילו רואים אותך כמו חיות לא כמו אנשים”. (קידנה)

48. עוד על מצבם של מהגרים בלוב, ראו התייחסותו של הנציב העליון למועצת זכויות האדם של האו"ם, נובמבר 2017: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22393&LangID=E> וכן ראו דו"ח אודות התנאים הבלתי אנושיים במחנות העינויים בלוב: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/LY/DetainedAndDehumanised_EN.pdf

49. הכוונה למחנות העינויים שפעלו בסיני, בהם נכלאו ועברו עינויים קשים אלפים ממבקשי המקלט שהגיעו לישראל. לקריאה נוספת: <https://www.amnestyusa.org/wp-content/uploads/2017/04/AFR040012013EN.pdf>. להתייחסות נרחבת למצבם הנפשי של המרואיינים ראו חלק ג' של פרק הממצאים, עמוד 27 של דו"ח זה.

בשונה מרוב המרואיינים שתיארו כמה מאות אנשים כלואים יחד בחדר, ברהנה סיפר שהיה כלוא במשך שלושה חודשים בחדר אחד עם 1,500 אנשים. גם מדבריו עלה שמי שלא הצליח לשלם דמי כופר, סבל מאלימות רבה יותר, מהרעבה וממניעת מזון:

“אני הייתי בליביה שלושה חודשים [...] 1,500 אנשים בתוך חדר [...] אנשים חולים, אתה לא מתקלח כמה ימים, אתה לא הולך לשירותים [...] היה לי כסף קצת ברוך השם, אבל [אנשים] לא היה להם [...] כל היום מרביצים להם [...] לא נותנים להם לאכול, לא מתקלחים... אם לא משלמים [...] אלוהים ישמור אותם [...] בן אדם [הוא] לא בן אדם בליביה”.

רבים מהמרואיינים העידו כי נסחרו מאדם לאדם, ובכל פעם התבקשו לשלם סכומי כסף נוספים. קידנה סיפר גם על מקרים קשים של עבדות:

“הייתי במצב קשה [...] אחרי ש[בסרה] נפלתי מהאוטו ונדפקו לי הברכיים [...] אחרי זה גם הרביצו לי [בלוב] [...] מתי שהם רוצים אתה צריך לשלם כסף [...] אם אתה [מ]אחר הם הורגים אותך או הם חותכים לך את היד [...] אנשים ששילמו לקחו [את] הכסף שלהם ומוכרים אותם... לאנשים אחרים. אחרי זה מאיפה הם יבאו כסף? [...] [אם לא] הוא הורג אותם [או] הוא לוקח אותם לעבוד... איזה עבודה קשה עבודה של הבניין, [או] הוא לוקח נשק [...] אני זוכר אחד הוא [ירה] לו בברכיים... אחרי זה חתכו לו את הרגל” (קידנה)

וכך סיפר דוויט:

“נכנסתי לליביה, תופסים אותי [...] מאפיה [...] שילמתי 1,500 דולר [...] הייתי חולה... אבל אם אתה לא משלם את זה... הם [מעבירים אותך] [ל]בן אדם אחר ואז אתה תשלם יותר אפילו שש אלף. [אני] שילמתי חמש אלף דולר כדי לבוא לאיטליה”.

בנוסף לתנאים הקשים, רבים מבין המרואיינים היו עדים למקרי מוות. כך למשל העידו טספאיי וארון:

“אני לא ראיתי משהו כמו [המקום הזה] בחיים שלי [...] כמה אנשים מתו? [...] [גם] ילדים קטנים [...] [כל] יום אחד בן אדם מת, שני בן אדם מת[ים]... כי איך את אוכלת יום אחד קילו פסטה לעשרה אנשים? [...] (טספאיי)

“בחורה בליביה, ראיתי בעיניים שלי... נכנסנו [יחד], אחרי זה יש לה... היא... לא יודע איך... אחרי זה מתה [...] שילמה כסף, הכול שילמה, [אמרנו] ‘מחר מחרתיים את הולכת’, אחרי זה מתה [...] [הייתה] חולה, אבל אין בית חולים, [...] אין מיטה, [ישנים] על הרצפה” (ארון)

מלבד הוציאו המבריחים סירות לכיוון איטליה רק כאשר התאפשר להם להעמיס עליהן מאות רבות של אנשים. הפטום, למשל, סיפר שלקח חודש מרגע שהגיע למחנה בלוב ועד שהגיעו אליו 500 אנשים נוספים. רק אז אמרו המבריחים שאפשר לצאת לדרך, לים.

חציית הים התיכון מלוב לאיטליה: “היינו עשרה אנשים מישראל – יצאנו רק שלושה”

חציית הים התיכון בדרך לאירופה נעשתה בסירות עליהן ‘העמיסו’ הסוחרים מאות רבות של אנשים, כדי לחסוך בכסף⁵¹. החצייה תוארה כמסוכנת ביותר: במקרים רבים הפסיק המנוע לעבוד באמצע הדרך. ברי המזל ניצלו על ידי ספינות הצלה אירופאיות. כך למשל סיפרו ג’וני, ברהנה וקידנה:

“[ב]דרך היה מסוכן, קשה... המנוע [...] הוא מפסיק [...] כולם בוכים [...] יש הרבה ילדים, נשים בהריון”. (ג’וני)

“[היה] ממש קשה... היינו 300 אנשים. בסירה אתה לא יכול לשבת, יושב אחד על השני. אחרי שנסענו איזה שש שעות... נשבר... התחיל להוציא... שמן... התחלנו [לנסות] לעצור השמן... אבל אי אפשר [...] יש אחד מאריתריאה הוא נמצא בשווייץ... התקשרנו אליו, הוא התקשר לעזרה של איטליה אחרי... שמונה שעות הם באו, אם לא היו באים... היינו [טובעים] בים”. (קידנה)

ספינות אחרות טבעו על כל נוסעיהן. רבים אחרים מתו עקב מחלות או מחנק עקב הצפיפות האדירה על הספינות. חלק מהמרוויינים היו עדים למקרי מוות כאלה:

“באוניה... עוד פעם MOTOR נשבר. בלי MOTOR היינו ארבע שעות בים, עם הגלים, 500 אנשים... [...] אבל [...] למטה, אין אוויר... חם מאוד... מת[ו] 3-2 אנשים, כל יום”. (אברהם)

“ראיתי 400 אנשים בתוך... המים, טבעו. ראיתי אנשים נכנסו וכולם מתו בסירה, אני ראיתי [...] נכנסו לים תשע ספינות, היינו לפני הספינה הזאת, מלא ילדים מתו, אני זוכר... אין לי כוח יותר לדבר על זה”. (יוהנס)

“נכנסנו בשעה ארבע בים, אחרי שעתיים שבור... המנוע... שעתיים שלוש שחיתי, [אחרי זה] באו להציל אותנו [...]. נכנסנו 500 אנשים בים ומתוכם חזרנו רק אולי מאה אנשים... אולי... מישראל באים בתוך הסירה עשר[ה] אנשים, יצאנו רק שלוש אנשים, הבנת? שבע[ה] אנשים מתו [...] אחר כך שלושה ימים לא ידעתי איפה אני, הראש שלי היה הפוך [...] בגלל שראיתי אנשים... אולי חמישים ילדים, בני חמש, בני ארבע, בני שש, בני חצי שנה... [כש]נכנסתי לאיטליה והלכתי לבית חולים ושאלתי איפה הם? אמרו לי מתים... בכיתי... על מה, על מה? אנחנו לא בני אדם?”. (טספאיי)

מרוויינים אחרים סיפרו כי איבדו בני משפחה וחברים לדרך. דוויט איבד את אשתו, שהייתה בחודש השני להריונה:

“אנחנו נכנסנו בשלום אבל... האישה שלי... לא היינו ביחד, תופסים אותי אנשים אחר[ים] ו[ה] אישה שלי [...] באה בספינה אחר[ת] ובגלל זה אישה שלי מתה... 450 אנשים מתים [בסירה הזאת]”.

אסייב סיפר על השותפים שלו למסע, חלקם יצאו מישראל אחריו, שטבעו בים:

“היו אנשים שבאו מישראל אחרי... ורק בגלל שהגעתי לפניהם, לקחו אותנו לים, והיתר נשאר אחרינו [...]. כשהגעתי לגרמניה, שמעתי שהם כולם מתים [...] כולם היו מהמקום בו הייתי [בלוב], מהקבוצה שלי, לא רק כאלה שהיו מישראל [...] בגלל שהמשפחות שלהם שלחו את הכסף מאוחר מידי [...] הם מתו בים... אני לא יכול... אני לא יכול... מאוד קשה לי. למזלי הגעתי לאיטליה ומשם לגרמניה, ונתנו לי מקלט ויש לי פה חיים טובים. אבל תחשבי על האנשים שעזבו את ישראל בשביל לזכות בחיים טובים יותר ולא שרדו”.

51. לקריאה נוספת על אודות הסכנות הכרוכות בחציית הים התיכון מלוב לאירופה, כולל מקרי המוות המדווחים על ידי ארגונים שונים: [HTTP://DATA2.UNHCR.ORG/EN/SITUATIONS/MEDITERRANEAN](http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean)

ג. חייהם של המרואיינים כיום

כל המרואיינים שרדו בחיים את המסע רצוף הסכנות. ההגעה לאירופה היוותה את סיומו של פרק זה במסעם. לאחר הגעתם לאיטליה, המשיכו חלק מהמרואיינים לגרמניה וחלקם להולנד. שם, תוך פרק זמן שבין חודש אחד למספר חודשים מרגע הגשת בקשת המקלט, קיבלו 15 מתוכם מעמד פליט. רבים אף ציינו כי במסגרת הראיון לבחינת מעמדם תארו את העובדה שחיו בישראל. סמסון, לדוגמא, סיפר כי עבר ראיון מקלט אחד שערך שלוש שעות, ושלאחר חודש ושבע בלבד קיבל מעמד פליט התקף לשלוש שנים (בשלב הראשון).

מלבד קבלת מעמד, זכו המרואיינים לקבל גם זכויות סוציאליות כגון סיוע בשכר דירה, השתתפות בקורסים ללימוד שפת המדינה שאליה הגיעו וקורסים מקצועיים, כדי שיוכלו להשתלב בשוק העבודה המקומי. כך תארו זאת טספאיי בגרמניה והפטום בהולנד:

“אני עכשיו ברוך השם [...] שנה וארבע חודש בגרמניה, מצוין... אני אגיד לאלוהים קודם כול תודה רבה [...] אני בסדר, נתנו לי בית, נתנו לי PASSPORT ... אומרים 'לך לבית ספר' אני הולך לבית ספר, מה שאני אומר... שומעים אותי". (טספאיי)

“רציתי להגיע להולנד... בהולנד היה מהר, אחרי חודשיים קיבלתי ויזה של חמש שנים [...] קיבלתי דירה. יש גם ביטוח רפואי. כל חודש נותנים לי כסף [...] עכשיו אני לומד בבית הספר שפה והם משלמים. אני יכול ללמוד שנתיים. אני רוצה ללמוד ריצוף, אני כבר עובד בזה עכשיו, רק בפרקט. גם בישראל עבדתי בזה, [אבל] אין לי תעודה שעבדתי בזה בישראל ופה חייב מסמך שאתה יודע לעבוד בזה. הם עוזרים למצוא לך עבודה במקצוע שלך, אני משלם מיסים אם אני עובד בזה". (הפטום)

מצבם הנפשי של המרואיינים

אף על פי שהאיום הפיזי על חייהם תם בעקבות ההגנה להם זוכים באירופה, מתוך דבריהם של המרואיינים עולה בבירור כי ההשלכות הנפשיות של המאורעות הטראומטיים המרובים אליהם נחשפו עדיין מלוות אותם. רבים מהם תיארו כי הם סובלים ממחשבות חוזרות ובלתי נשלטות על מה שאירע להם, מסיוטים ומקשיי שינה. חלק מהם אובחנו כסובלים מתסמונת פוסט-טראומטית ונעזרים בטיפול פסיכיאטרי במסגרת שירותי בריאות הנפש במדינות שאליהן הגיעו. הדבר ניכר גם במהלך הראיונות, במיוחד בשלב בסיפוריהם שבו דיברו על מה שהתרחש בסהרה, בלוב ובעת חציית הים התיכון. סיפורים אלה לוו לא פעם בדמעות ובתחושת מחנק. כך, למשל, תארו זאת קיפלום וארון:

“[בסהרה] אנשים מתו וקברנו אותם [...] החיים האלה... אני לא רוצה לזכור את זה. קשה לחשוב על זה... בלילה זה בא לנו בראש שלנו. זה חוזר. אני לא רוצה לזכור. זה מעיר אותי, מה שאני ראיתי, אנשים מתים, בלי אוכל. אני לא רוצה לזכור את זה. זה בעיה [...] אני רוצה לסגור את הדלת הזאת". (קיפלום)

“אנחנו נדבר אבל אין לי כוח לדבר... יש זמן שאני בוכה... זה קשה [...] מה שראיתי [...] חבר שלי מת, בלאגאן, זה לא טוב, הכי מסוכן בדרך... אין לי כוח לדבר". (ארון)

דוויט, שאשתו טבעה בים התיכון במהלך המסע המשותף שלהם, סיפר כי לאחר שהגיע לגרמניה סבל מדיכאון וניסה לפגוע בעצמו, והופנה לטיפול פסיכיאטרי:

“כשהגעתי לפה הראש שלי השתגע, רציתי להרוג את עצמי... הרגשתי שלא נשאר לי שום דבר בעולם. אז שלחו אותי לרופא ונתנו לי כדורים, ועכשיו אני קצת יותר בסדר, אבל בלי

התרופות אני לא יכול לישון [...] בסיני, בדרך לישראל, מתו לידי שישה חברים. בים, מתה, האישה שלי... ואני זוכר אותם אחד אחד, זה לא עוזב אותי.” (דוויט)

ואילו אסייבס תאר תחושות של אשמה על כך שניצל, בעוד שותפיו לדרך לא שרדו את המסע:

“בפעם הראשונה שראיתי אותם בפייסבוק⁵², לא יכולתי. היינו ביחד, ישנו, אכלנו ביחד, הייתה לי תחושה רעה... את יודעת שאני בר מזל? שיש לי קרובים בקנדה ואמריקה ששלחו כסף [...] יש לי מזל”.

על אף המסע הקשה והחוויות הטראומטיות שנחשפו אליהם, המרואיינים סיפרו כי בימים אלה הם מנסים ולרוב מצליחים, כל אחד בדרכו, לבסס את חייהם במדינות שאליהן הגיעו: הם עושים מאמץ לרכוש את שפת המקום ולמצוא עבודה. חלקם שואפים ללמוד. כמו כן, עצם העובדה כי חשפו את סיפוריהם, על אף הקושי שבכך, מעידה על חוזקות נפשיות. רבים מהם עוקבים באופן תדיר אחר המתרחש בישראל ובעולם, חלקם עוסקים בפעילות אקטיביסטית בקרב קהילותיהם במדינות שאליהם הגיעו וגם מרחוק, באמצעות הרשתות החברתיות.

דאגה לחייהם של מי שנותרו בישראל

כל המרואיינים תארו את הדרך שעברו כדרך ש“אסור ללכת בה”. הם הביעו דאגה עמוקה לחייהם של חברים ובני משפחה מקרב קהילות הפליטים החיים בישראל, שעלולים לעזוב “מרצון” או להיות מגורשים לרואנדה או אוגנדה, למסע של “חמישים-חמישים”: לחיים או למוות. ניכר כי דאגה זו הייתה אחד המניעים שלהם לחשוף את שעבר עליהם ולהתראיין למחקר זה, על אף הקושי שהיה כרוך בכך. המרואיינים שבו והודו על ההזדמנות להעביר באמצעות הראיונות את המסר שלהם. כשנשאלו מה היו מיעצים לחבר שנותר בישראל והיה מתקשר לשאול אותם אם עדיף לו להישלח לכלא או לעזוב את ישראל, תשובתם הייתה זהה. כולם אמרו ללא היסוס שאף על פי שהם הצליחו להגיע למדינות שבהן זכו להגנה ולזכויות – לא היו יוצאים לדרך הזו שוב. כך, לדוגמא, אמר צגאיי:

“יותר טוב בישראל בכלא מלמות בדרך”.

סמסון הוסיף:

“רוצה למות? תחזור, אם אתה לא רוצה למות תישאר בישראל”.

ואילו כך ענה דוויט:

“אני אגיד לו לא [ל]בוא [...] אם בא מרואנדה, אוגנדה [...] יכול להיות ימות, גם [ישלם], מה שאני עבדתי... חמש שנה שהרווחתי את הכסף [...] אני [שילמתי] על הדרך הזה [...] [ש]יחכה עד [ש]מגיע שלום של מדינה שלנו או מחליף PRESIDENT שלנו [...] אבל אם מגיע [ל]רואנדה... זה חצי חצי, חמישים חמישים, יכול להיות ימות יכול להיות יבוא כמוני לכאן” (דוויט)

“אם הוא רוצה לצאת מישראל לאוגנדה, באמת שיותר טוב לו להישאר בישראל... אני בחיים שלי לא ראיתי חיים כמו באוגנדה ג'ובה סודן, כל [הדרך] זה משהו קשה, קשה [...] בגלל שאני עברתי במקום הזה אני לא רוצה שיעבור בן אדם אחר [...] ולממשלה בישראל... שלא יגידו שהכול בסדר עם אוגנדה, שלא יגידו כי בגלל שאני ראיתי בעיניים שלי [...] שאנשים ישראלים יפסיקו את זה [...] אין לי מה להגיד, רק שאני מתפלל שמהיום אנשים שגרים בישראל שיהיה להם הכי טוב בחיים, זה מה שאני מתפלל, וגם שיהיה לנו במדינה שלנו טוב, [שנוכל] לחזור” (ברהנה)

52. הכוונה לתמונותיהם של המתים אותן ראה בפייסבוק.

מסקנות

1. הבטחות המדינה באשר למה שצפוי לעוזבים “מרצון” לרואנדה ואוגנדה – אינן נכונות

ממצאי דו"ח זה חושפים בבירור כי הבטחות מדינת ישראל שניתנו בבית המשפט וכן בפני העוזבים טרם עזיבתם, בנוגע למה שצפוי לעוזבים “מרצון” לאחר הגעתם לרואנדה ואוגנדה – אינן מתקיימות. בניגוד להבטחות לגישה לבקשת מקלט וקבלת מעמד, לאישורי עבודה ול”אופק שהייה בטוח”, לאחר נחיתתם היו חשופים העוזבים למצבים של סכנה ואיום. באשר לרואנדה – מן העדויות עלה שעם הגעתם למדינה נלקחו ממרבית העוזבים תעודות המעבר שניתנו להם בישראל, שהיו המסמך המזהה היחיד שלגופם. הם נלקחו למלון אשר נשמר על ידי שומר חמוש, שבו נצטוו להישאר תחת איומים שונים. אחד מהמרוויינים אף נשדד מכל כספו על ידי מי שאספו אותו משדה התעופה. לאיש מהמרוויינים לא ניתנה גישה לבקשת מקלט. תחת הפעלת לחץ, הם אולצו להמשיך במסע בחיפוש אחר הגנה ומקלט. על פי העדויות, חציית הגבול לאוגנדה נעשתה על ידי מבריחים המשתפים פעולה עם אותם גורמים ברואנדה שאספו את המרוויינים משדה התעופה אל המלון. איש מהמרוויינים לא נותר ברואנדה ולא מכיר אחרים מבין העוזבים מישראל אשר נותרו בה. תמונה זו תואמת את נתוני נציבות האו”ם לפליטים – ככל הידוע להם, מבין אלפי הפליטים שעזבו “מרצון” מישראל לרואנדה, רק שבעה נותרו בתחומה⁵³. באשר לאוגנדה – גם שם לא התאפשרה למרוויינים גישה לבקשת מקלט, והם היו חשופים למעשי שוד וכן לכליאה. בנוסף, על אף שבפברואר 2016 נתנה המדינה לבית המשפט התחייבויות לשיפור הליך העזיבה, שכללו בין היתר הבטחה להשאר עותק של מסמך שהייה בידי העוזבים לאחר נחיתתם וכן מעקב טלפוני אחרי מצבם, דו"ח זה לא מצא הבדל בין תיאוריהם של מי שעזבו את ישראל לפני פברואר 2016 ומי שעזבו לאחר מכן.

2. יציאה למסע פליטות נוסף

מן הממצאים עולה כי ניתן למתוח קו ברור בין המצב אליו נקלעו המרוויינים ברואנדה ואוגנדה – כשהם חסרי מסמכים והגנה, חשופים לשוד, איומים וכליאה, לבין דחיפתם להמשך מסע מסכן חיים שמטרתו חיפוש אחר מדינת מקלט. המרוויינים פרשו רשימה ארוכה של תלאות אותן נאלצו לעבור במדינות השונות אותן חצו: החל מסחר בבני אדם, דרך אלימות, כליאה, סכנת החזרה בכפייה לאריתריאה, תנאים קשים של הרעבה, עינויים, ועבודות במחנות העינויים בלוב, וכן חצייה מסוכנת של הים התיכון. העדויות שרטטו בבירור כי העובדה שמסמכי הזיהוי היחידים שהיו לגופם נלקחו מהם כבר ברואנדה ובאוגנדה, וכן העובדה שהכסף שמדינת ישראל העניקה להם עם יציאתם היה על גופם ונראה כי אנשים במדינות “השלישיות” ידעו על כך – הגבירו את פגיעותם לאורך המסע, עד לכדי סכנת חיים.

פגיעות זו תחילתה כבר במדיניות הישראלית שהותירה אותם במשך שנים ארוכות ללא מעמד, וכן בגזרות הרבות הכוללות כליאה בחולות, החלת חוק הפיקדון ואי תפקודה של מערכת מקלט – כל אלה יצרו מצב שדחק בהם לעזוב. כך, כשנוסף על אלה איום הכליאה, נוצל מצבם הפגיע בכדי לדחוק בהם לעזוב את ישראל תחת הבטחות שווא. תחת לחץ זה, שלווה לא פעם ביאוש, הם הועלו על טיסה מישראל אל מדינה זרה שבה מעולם לא ביקרו, שאת שפתה אינם דוברים ואשר אליה אין להם כל זיקה.

53. נתון זה נמסר על ידי “נציבות האו”ם לפליטים” והנו נכון לנובמבר 2017. לקריאת הכתבה המלאה: <https://theconversation.com/threat-of-expulsion-hangs-over-thousands-of-eritreans-who-sought-refuge-in-israel-and-the-us-87898>

3. סכנת מוות מרחפת מעל המסע

ממצאי הדו"ח מעידים על סכנת המוות המתמדת אליה נחשפו המרוויינים במהלך המסע⁵⁴: רבים מהם היו עדים למותם של אנשים בעת חציית מדבר הסהרה, במחנות העינויים בלוב או בטביעה בים התיכון. אחרים העידו על מקרי מוות עליהם שמעו, וכן על אנשים שהוחזרו בכפייה לאריתריאה, נכלאו לאחר חזרתם וגורלם אינו ידוע. מבין מקרי המוות עליהם העידו המרוויינים באופן ישיר, היו גם מי שעזבו “מרצון” את ישראל. המרוויינים שבו והדגישו שהם בין ברי המזל שהצליחו לשרוד את המסע בניגוד לרבים אחרים.

4. החזרה בכפייה לאריתריאה

ממצאי הדו"ח חושפים עדויות על עוזבים “מרצון” אשר במהלך המסע שנכפה עליהם לאחר נחיתתם ברואנדה ואוגנדה, הוחזרו מדרום סודן, סודן ולוב – לאריתריאה. על אף שישראל מודה כי אינה יכולה להחזיר פליטים אריתריאים בחזרה למדינתם, נראה שבמסגרת מדיניות העזיבה “מרצון” לרואנדה ולאוגנדה, מדינות אשר מתברר כי אינן בטוחות עבורם, היא חושפת אותם באופן עקיף לסכנת החזרה בכפייה לאריתריאה.

5. מעמדם של העוזבים

מרבית המרוויינים, אשר איש מהם לא זכה לקבל מעמד בישראל, הוכרו כפליטים לאחר שבקשות המקלט שלהם נבדקו בגרמניה ובהולנד. מעמד הפליט ניתן להם בטווח זמן שנע בין חודש אחד למספר חודשים בלבד מרגע הגשת בקשת המקלט. חלק מהמרוויינים אף סיפרו כי תיארו בראיון המקלט שלהם את העובדה שחיו בישראל. עובדה זו חושפת את כשליה של מערכת המקלט בישראל ובכך מחזקת את הביקורת הרבה הקיימת כלפיה. ממצאים אלה אף מחזקים את ההנחה לפיה, בדומה למרוויינים בדו"ח זה, אריתריאים וסודנים רבים החיים בישראל הנם בעלי עילה ממשית לפליטות אולם אינם מקבלים את המעמד לו הם זכאים⁵⁵.

54. עדויות דומות על מבקשי מקלט שעזבו “מרצון” את ישראל ומצאו את מותם ניתן למצוא גם בקרב 80 הראיונות שערכה “נציבות האו”ם לפליטים” באיטליה, עליהם דיווחה בינואר 2018. לקריאת ההצהרה המלאה שפרסמה הנציבות: [HTTP://WWW.UNHCR.ORG/NEWS/BRIEFING/2018/1/5A548E064/UNHCR-APPEALS-ISRAEL-FORCED-RELOCATIONS-POLICY.HTML](http://www.unhcr.org/news/briefing/2018/1/5A548E064/UNHCR-APPEALS-ISRAEL-FORCED-RELOCATIONS-POLICY.HTML)
55. לקריאה נוספת אודות הכשלים של מערכת המקלט הישראלית ראו דו"ח של ארגון “אמנסטי אינטרנשיונל”: [HTTPS://TINYURL.COM/Y97DPGLC](https://tinyurl.com/y97DPGLC) וכן סרטון של אותו ארגון הממחיש את הטענה: [HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=LP5z4J6KHLM](https://www.youtube.com/watch?v=LP5z4J6KHLM)

אחרית דבר

המסקנות העולות מתוך ממצאי דו"ח זה מציירות תמונה מדאיגה בנוגע לשלומם של העוזבים "מרצון" את ישראל. עדויותיהם של המרוויינים מוכיחות כי התחייבויות מדינת ישראל כלפיהם – שכללו בין היתר הענקת מעמד והגנה ברואנדה ובאוגנדה – לא התקיימו. לאור זאת, הם נאלצו להמשיך במסע בו נחשפו למעשי שוד, כליאה, עינויים וסכנת מוות בחיפוש אחר מקום מקלט. מסקנות אלה מאששות את קביעותיהם של דו"חות קודמים, בהם גם הצהרתה של "נציבות האו"ם לפליטים". צירופם של הראיונות המובאים בדו"ח הנוכחי יחד עם דו"חות קודמים, מצטבר לכדי מאת עדויות. לנוכח התכנית החדשה שהציגה הממשלה, הכוללת כוונה לגרש בכפייה את עשרות אלפי האריתריאים והסודנים החיים בישראל, יש לראות בעדויות המובאות בדו"ח זה כתמרור אזהרה. נוהל הגירוש ל"מדינה שלישית" הנו בעייתית מסיבות רבות, על חלקן נכתב זה מכבר. בין היתר ניתן לציין כי המגורשים מישראל הנם אנשים הזקוקים להגנה בין-לאומית⁵⁶, כי מדובר באנשים אשר שהו בישראל במשך שנים רבות, כי ההסכמים שנחתמו עם המדינות השלישיות הנם חשאיים, וכן כי מדובר בעלויות כלכליות גבוהות ביותר (כאשר תשלום של 5,000 דולר למדינה ה"שלישית" תמורת כל אדם שעוזב או מגורש הוא רק חלק מהן). לכל אלה ניתן להוסיף את העובדה שלמדינות זו אין תקדים בקרב מדינות מערביות⁵⁷. על מכלול סיבות אלה מבקש הדו"ח הנוכחי להוסיף: יישומו של נוהל הגירוש ל"מדינה שלישית" מהווה סכנה ממשית לשלומם הנפשי, לביטחונם ולחיהם של גברים, נשים וילדים. עד היום, גבתה מדינות זו את חייהם של רבים אשר הגיעו לישראל במטרה לבקש בה מקלט ולא זכו לו. נראה שלא ניתן לקרוא את העדויות המובאות בדו"ח זה באופן אחר: הן מהוות קריאה ברורה לעצירתה של מדינות הגירוש המתוכננת, ולהסדרת מעמדם של מבקשי המקלט החיים בישראל⁵⁸.

56. כפי שמפורט ברקע של דו"ח זה, מדינת ישראל הקפידה לאורך השנים להדגיש שהיא אינה מחזירה אריתריאים וסודנים בכפייה למדינותיהם. לכך יש להוסיף את אחוזי ההכרה העולמיים הגבוהים במבקשי מקלט אריתריאים וסודנים כפליטים וגם את עמדת נציבות האו"ם לפליטים, אשר גורסת בעקביות כי האריתריאים והסודנים הם אנשים במצב פליטות (IN REFUGEE LIKE SITUATION). לפי הנציבות, היעדר ההכרה הישראלית בהם כפליטים נובע מפגמיה של מערכת המקלט הישראלית ולא מכך שהם אינם זקוקים להגנה בין-לאומית. לקריאה נוספת: UNHCR, UNHCR'S POSITION ON THE STATUS OF ERITREAN AND SUDANESE NATIONALS DEFINED AS 'INFILTRATORS' BY ISRAEL, NOVEMBER 2017, AVAILABLE AT: [HTTP://WWW.REFWORLD.ORG/DOCID/5A5889584.HTML](http://www.refworld.org/docid/5a5889584.html); [HTTPS://WWW.ECRE.](https://www.ecre.europa.eu/press/2017/11/20171120-eritrea-sudan.htm) ראו: [/ORG/OPED-ISRAELS-PLAN-TO-DEPORT-ERITREANS-AND-SUDANESE-TO-RWANDA-IS-A-WAKE-UP-CALL-FOR-EUROPEANS](http://www.oped-israels-plan-to-deport-eritreans-and-sudanese-to-rwanda-is-a-wake-up-call-for-europeans.org/)

57. לקריאה אודות הסיבות השונות לכך שמדובר במדינות חסרת תקדים בקרב מדינות מערביות, ראו: [/ORG/OPED-ISRAELS-PLAN-TO-DEPORT-ERITREANS-AND-SUDANESE-TO-RWANDA-IS-A-WAKE-UP-CALL-FOR-EUROPEANS](http://www.oped-israels-plan-to-deport-eritreans-and-sudanese-to-rwanda-is-a-wake-up-call-for-europeans.org/)

58. פתרונות אפשריים לסוגיית הפליטים ומבקשי המקלט בישראל כוללים בין היתר בדיקה אמיתית והוגנת של בקשות המקלט שלהם, עידוד פיזור גאוגרפי כולל מתן רישיונות עבודה, והשקעה ישירה בשכונות דרום תל אביב. ראו לדוגמה את המסמך "פליטים ומבקשי מקלט בישראל – תמונת מצב, דצמבר 2017" עליו חתומים פורום ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בישראל: [HTTP://HOTLINE.ORG.IL/REFUGEES_DETAILS](http://hotline.org.il/refugees_details)